

ARCHYVISTIKOS SAMPRATA, OBJEKTAS, UŽDAVINIAI

DAIVA LUKŠAITĖ

Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: d.luksaite@archyvai.lt

Vakarų Europos ir kitose šalyse archyvistika kaip mokslas nuėjo nemažą raidos kelią. XX amžiuje Lietuvos archyvistika buvo sudedamoji kitos valstybės, t. y. Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos, archyvistikos dalis. Pagal Lietuvos mokslų klasifikaciją ši disciplina ilgą laiką buvo įtraukta į istorijos mokslų sudėtį. Praėjus 15 metų po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, ypač nuo 1999 metų, galima kalbėti apie esminius šios srities pokyčius. Archyvistika Lietuvos mokslų klasifikacijoje buvo įteisinta kaip integrali komunikacijos ir informacijos mokslų dalis. Ši nauja tendencija įsitvirtino ir instituciniu lygmeniu. Pastaruoju metu jau galima kalbėti apie Lietuvoje parengtus specialistus, kurie sėkmingai įsilieja į viešojo ar privataus sektoriaus organizacijų veiklą ir geba taikyti studijuojant įgytas dokumentų valdymo, archyvistikos žinias. Publikuojami moksliniai straipsniai, rengiamos disertacijos atveria kelią diskusijoms tiek teoriniais, tiek praktiniais archyvistikos klausimais. Tačiau archyvistikos samprata ir raidos aspektai dar nėra sulaukę tinkamo dėmesio. Šio straipsnio tikslas – išnagrinėti, kaip mokslinėje literatūroje suvokiama archyvistika. Tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai: supažindinti su archyvistiką apibrėžiančiomis sąvokomis; nustatyti pagrindinius archyvistikos raidos aspektus; atskleisti archyvistikos objekto, uždavinių ir metodų kaitą laiko atžvilgiu.

Straipsnis yra parengtas pagal Šiaurės Amerikos šalių (Jungtinių Amerikos Valstijų, Kanados), Vakarų Europos ir kitų šalių archyvų, archyvistikos tyrėjų publikacijas, pasitelkiant dokumentų analizės, lyginamąjį metodus. Archyvistikos mokslinių tyrimų kryptys pasižymi dėmesiu dokumentų ir archyvų valdymui, archyvų funkcijoms ar šiems specifiniams klausimams: kilmės principo ar fondo sampratai, dokumentų klasifikavimui, elektroninių dokumentų autentiškumui ar kitiems su archy-

viniais¹ dokumentais susijusiems aspektams. Archyvistikos mokslo istorijos ir teorijos klausimai užsienio archyvų tyrėjų darbuose taip pat sulaukė nemenko dėmesio. Italų archyvų tyrėjas Arnaldo d'Addario [1], Prancūzijos tyrėjas Michelis Ducheinas [15] nagrinėjo archyvistikos raidą Vakarų Europos šalyse. Šio mokslo raidos tendencijas nurodė Amsterdamo universiteto ir Monasho universiteto (Australija) profesorius Erikas Katelaaras [23–25]. Archyvistikos padėti Jungtinėje Karalystėje analizavo Londono universiteto koledžo profesorė Elizabeth Stephern [36], Vokietijoje – Hansas Boomsas [10].

Archyvistikos paradigmos pokyčius nagrinėjo Nyderlandų archyvų mokyklos ir Amsterdamo universiteto darbuotojas Theo Thomassenas [37; 38], Porto universiteto (Portugalija) profesorė Fernanda Ribeiro [34], prancūzų tyrėjas Bruno Delmas [13], Britų Kolumbijos universiteto Bibliotekų, archyvų ir informacijos mokslų mokyklos profesorė Luciana Duranti [16], vokiečių tyrėja Angelika Menne-Haritz [28]. Visi jie nagrinėjo archyvistikos paradigmos kaitą laiko atžvilgiu, skirtingus paradigmos pokyčių aspektus, archyvistikos teoriją analizavo Viktorijos miesto archyvo (JAV) darbuotojas Trevoras Liveltonas [27]. Šiuo aspektu svarbios ir kanadiečio Prebeno Morteseno publikacijos [29].

Manitobos universiteto (Kanada) profesorius Terry Cooko [11] darbuose atskleidžiama postmodernizmo įtaka archyvistikai, jos esminių kategorijų sampratos kaita.

Archyvų tyrėjai nemenką dėmesį skiria archyvistikos ryšiams su kitais mokslais. Rengiant šį straipsnį remtasi Rusijos valstybinio humanitarinio universiteto Istorijos ir archyvų instituto darbuotojų A. V. Jelpatjevskio [40], T. V. Kuznecovos [41], E. V. Starostino [42], A. D. Stepanskio [43] ir T. I. Chorchordinos [44] publikacijomis, kuriose nagrinėjami archyvistikos ir dokumentotyros ar šaltynotyros ryšiai, archyvistikos sampratos pokyčiai. Archyvistikos tarpdisciplininį pobūdį nagrinėjo ir Vidurio Švedijos universiteto dėstytojas Patrikas Wallinas [39].

Archyvistikai daug dėmesio teikia Tarptautinė archyvų taryba (angl. *International Council on Archives*, toliau – ICA). Straipsnyje remtasi šios tarybos 1999 metų archyvistikos būklės įvairiose šalyse tyrimo rezultatais, kuriuos apibendrino buvęs Švedijos nacionalinio archyvo darbuotojas Börje Justrelas [22], ir 2005 metais atlikto tyrimo rezultatais [30].

Straipsnio autorė nepretenduoja visapusiškai išnagrinėti archyvistikos sampratos, jos objekto ir metodų kaitos, tačiau tikisi, kad straipsnis bus naudingas ne tik

¹ Sąvoka *archyviniai dokumentai* straipsnyje vartojama nepabrėžiant, ar dokumentai archyvine medžiaga laikomi nuo jų sudarymo (pvz., Skandinavijos šalyse), ar nuo tada, kai juos pradeda saugoti archyvų institucijose.

mokslininkų bendruomenei, studentams, bet ir Lietuvos valstybinės archyvų sistemos darbuotojams, paskatins tolesnius tyrimus.

Archyvo sąvokos etimologija ir apibrėžimas

Archyvų istorijos tyrėjai nurodo, kad graikų kalbos žodžių, vartojamų *archyvo* prasme, Graikijoje atsirado ne anksčiau kaip I a. pr. Kr. Ilgainiui archyvą reiškęs graikų kalbos žodis pradėtas vartoti vietos, kur laikomi valstybiniai dokumentai, prasme, o III a. pr. Kr. atsirado ir daugiau terminų (pvz., dokumentų saugykla). Anot profesoriaus G. F. Ceretelio², romėnams žodis *archyvas* (lot. *archivum*) reiškė „vietą, kur saugomi aktai ir dokumentai specialioms tikslams: kad būtų išleisti, tiriami ir kopijuojami“ [45, 50]. Romėnai vartojo tris terminus. Pirmasis – „sulotynintas graikiškas žodis *archivum* – buvo pradėtas vartoti tik II a. po Kr. ir išnyko Justiniano Didžiojo³ laikais“ [45, 50]. Tuomet atsirado terminas *tabularium*. Taip archyvas vadintas nuo Respublikos laikų (nuo 267 m. pr. Kr.) iki V a. po Kr. Šis žodis reiškė „vietą, kurioje laikomos *tabulae*, t. y. lentelės, nesvarbu kokios – akmens, bronzos ar medinės“ [45, 50]. Trečiasis romėnų vartotas terminas – *scrinium* (*scrinia*). Iš pradžių jis reiškė spintelę, o vėliau – „vietą, kur kas nors saugoma, iš dalies ir pati archyvą“ [45, 50]. Viduramžiais ir vėliau paplito pirmasis romėnų vartotas terminas, ilgainiui reiškęs ir vietą, ir toje vietoje laikomus dokumentus.

XX amžiaus pradžioje *archyvų* (angl. *archives*) sampratai turėjo įtakos Jungtinės Karalystės archyvarės Hillary Jenkinson teiginiai, jog dokumentai archyvais tampa, kai nebėra aktyviai naudojami sudarytojo einamiesiems reikalams ir kai yra laikomi siekiant juos išsaugoti [27, 68]. XX a. antrojoje pusėje amerikiečių tyrėjas T. R. Schellenbergas archyvus laikė dalimi dokumentų, t. y. archyvai – organizacijos dokumentai, pripažinti nuolat saugotinais archyvų institucijose naudojimo ir tyrimo tikslais. Terminas *archyvas* suprantamas ir kaip „vieno dokumentų sudarytojo dokumentų visuma, sudaryta ir sukaupta jo vykdytos veiklos metu“ [32, 102]. Greta šio termino dar žinomas terminas *archyvinė medžiaga*, kuris vartojamas „įvardyti archyvuose – dokumentų saugojimo vietose (tai gali būti konkreti įstaiga, kurios pagrindinė funkcija – saugoti dokumentus, ar organizacijos padalinys) sukaupų ir saugomų dokumentų visumą“ [32, 102]. Šių terminų vartojimui daro įtaką konkrečioje

² Minėtas profesorius skaitė paskaitas nuo 1918 metų veikusiuose Petrogrado (Rusija) archyvų kursuose.

³ Justinianas Didysis – Rytų Romos imperijos valdovas (527–565 m. po Kr.), inicijavęs imperijos teisės sistemos reformas.

šalyje susiklosčiusios tradicijos, archyvų samprata. Aptariamų terminų vartoseną priklauso ir nuo laiko, kada dokumentas priskiriamas archyvinei medžiagai ar tampa archyvo dalimi (nuo dokumentų sudarymo ar tik atrinkus nuolat saugoti archyvų institucijose). Pastaruoju metu terminas *archyvai*⁴ paprastai vartojamas dviem prasmėmis. Pirmąją prasme šis terminas reiškia neeinamuosius dokumentus, kuriuos saugo juos sudariusi (ar veikia tęsianti) ar kita įstaiga, antrąją – įstaigą (vietą), kur saugomi dokumentai (toliau – archyvų institucijos) [14, 22]. Galima sakyti, kad archyvai yra sudėtingas tikrovės reiškinys, susijęs ne tik su juos sudarančiais dokumentais, bet ir juos saugančiomis organizacijomis. Šių organizacijų, ypač valstybės archyvų, specifika yra ta, kad jos steigiamos ne tik dabarties, bet ir ateities visuomenės poreikiams tenkinti. Būtent archyvistika nagrinėja archyvų ir archyvų institucijų sampratą, funkcijas ir kitus aspektus.

Archyvistikos mokslo radimasis ir jo raida

Archyvistikos ištakos siejamos su XVII amžiaus Renesanso laikotarpiu. Tuomet dėmesys istorijai kaip mokslui lėmė ir dėmesį „diplomų mokslui“ [13, 16], t. y. diplomatikai⁵. Kaip jos tyrimo objektas buvo išskirtas archyvinis dokumentas (angl. *archival document*), t. y. juridinio ar fizinio asmens sudarytas ar vykdant konkrečią veiklą gautas dokumentas. Pagrindinis šios disciplinos uždavinys – nustatyti tikrų dokumentų atskyrimo nuo klastočių būdus [33, 170]. Siekis aptikti dokumentų klasotes, atskirti jas nuo originalių ir autentiškų dokumentų skatino ieškoti dokumentų tyrimo metodų dar XVI amžiuje. Tokius metodus (pvz., dokumento formos kritinės analizės) siūlė diplomatika, vėliau tapusi pagrindine archyvarų rengimo disciplina. Dėmesys archyviniams dokumentams lėmė, kad ir archyvarai ėmė taikyti šiuos metodus. Pradėta svarstyti, kaip valdyti archyvus. 1632 metais Baltazarui Bonifacui (B. Bonifacio. *De Archivis Liber Singularis*, Venezia) „išleidus pirmą žinomą mokslinį veikalą apie archyvų valdymą, tokio pobūdžio darbų pasirodė ir Italijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Ispanijoje“ [15, 16]. Galima daryti prielaidą, kad publikacijos skatino kaupti empirinius duomenis, svarstyti praktinius archyvų tvarkymo, jų priežiūros klausimus.

⁴ Terminas *archyvai* straipsnyje reiškia organizacijų ir asmenų veiklos dokumentus (aktyviai naudojamus vykdant veiklą – einamuosius, taip pat pusiau einamuosius ir neeinamuosius).

⁵ Diplomatika – disciplina, tirianti archyvinių dokumentų kilmę, formą, perdavimą, ryšius su juose pateiktais faktais ir dokumentų sudarytoju, siekiant nustatyti, įvertinti ir perduoti tikrąjį dokumentų prigimtį [35].

Archyvistika, kaip disciplina, susiformavo po Prancūzų revoliucijos, vykusios XVIII amžiaus pabaigoje. Tuomet Vakarų Europoje susidarė palankios sąlygos archyvistikos pokyčiams. Išskyrus Didžiąją Britaniją ir Rusiją, Prancūzų revoliucija ir Napoleono karai⁶ turėjo įtakos, kad daugelyje šalių keitėsi požiūris į organizacijų, iš jų ir į archyvų institucijų, vykdomas funkcijas. Suvokta būtinybė pastarosioms suteikti įgaliojimus ne tik saugoti, bet ir reguliariai kaupti veikiančių valstybinių įstaigų dokumentus. Tačiau tik XIX amžiuje pripažįstama archyvaro profesija, archyvistika tampa studijų dalyku ir jai didelę įtaką turėjo istorijos mokslas. XIX amžiuje pradėti tirti archyvų institucijose saugoti dokumentai kaip svarbus pirminis istorijos šaltinis. Vokiečių istorikas Leopoldas fon Ranke teigė, kad tiriant istoriją būtina remtis ne tik anksčiau parašytais darbais, bet ir aktyviai tirti dokumentus. XIX amžiaus antrojoje pusėje įsivyravo nuostata, jog neištyrus archyvinių dokumentų patikima ir išsami istorija negalima. Jei buvo galima rasti archyvinių šaltinių, susijusių su tyrimo tema, jie turėjo būti įvertinti. Pradėta daugiau dėmesio skirti diplomatikai, o ne literatūros šaltinių tyrimui. Kartu didėjo domėjimasis ir pagalbiniais istorijos mokslais – paleografija ir archeografija. Istorijos mokslas tapo svarbus ne tik tiriant archyvinius dokumentus, bet ir rengiant archyvarus.

XIX amžiaus antrojoje pusėje pradėta pripažinti archyvaro profesija sieta su archyvų administravimu ir archyvų mokyklų steigimu daugelyje šalių. Kaip teigė M. Ducheinas, būtinybė perskaityti ir interpretuoti dokumentus, taip pat suprasti kalbas, ypač senąsias, kuriomis dokumentuose užfiksuota informacija, skatino rengti profesionalius archyvarus ir steigti specialias mokyklas [15, 17]. Viena pirmųjų mokyklų 1811 metais buvo įsteigta Neapolyje (ital. *Scuola del grande Archivio in Naples*), 1821 metais – mokykla Miunchene (vok. *Archivalische Unterrichts-institut in Munich*) ir mokykla Paryžiuje (pranc. *Ecole des Chartes in Paris*), veikiančios ir šiandien. 1872 metais Rusijoje buvo įsteigtas Peterburgo archeologijos institutas, kuriame skaityti specialieji archyvų kursai. Taigi XIX amžiaus pabaigoje jau buvo nemenkas skaičius mokyklų, kurios rengė archyvarus ir veikė savarankiškai arba bendradarbiavo su archyvais ar universitetais. XVIII amžiaus pabaigoje ir XIX amžiuje „daugelyje Vakarų Europos šalių manyta, kad archyvaru siekiančiam tapti asmeniui pakanka istorijos ir teisės studijų universitete ir kad ši nedidelį profesinių žinių kiekį asmuo gali įgyti jau dirbdamas ir kartu mokydamasis darbo“ [2, 46]. Anglijoje kurį

⁶ 1804 m., įkūrus Prancūzijos imperiją, Napoleonas Bonapartas tapo imperatoriumi (Napoleonu I), o 1803 m. Prancūzija ištraukė į karus, kurie truko iki Vienos kongreso (1815 m.). Užimtos teritorijos tapdavo Prancūzijos administraciniais teritoriniais vienetais (departamentais), kuriuose galiojo šios šalies teisė.

laiką dauguma asmenų profesinių įgūdžių įgydavo tik pradėję dirbti ir mokomi praktikos jau turinčio kolegos arba dirbdami ir kartu tobulindami kvalifikaciją. E. Posneris, tyrinėjęs archyvarų rengimo ištakas, išskyrė du jų rengimo tipus. Pirmajam tipui skirtos mokyklos (pvz., *Ecole des Chartes*), veikusios kaip aukštosios (angl. *graduate school*); jose mokyta visuotinės istorijos, jos metodų, tam tikrų šalių istorijos ir kartu rengti archyvarai ir bibliotekininkai. Daugelyje šalių buvo taikytas kitas būdas (pvz., Dahlemo institute Vokietijoje) – „išskyrus universitetinį išsilavinimą, nereikalaauta jokios kvalifikacijos, tačiau vėliau pradėti rengti egzaminai ir prieita prie nuomonės, jog būtina steigti mokyklą, kurioje būtų teikiamas reikiamas mokymas“ [2, 48]. Abiejų tipų mokykloms bendra buvo tai, jog „archyvaro pareigas galėjo eiti tik asmuo, lankęs tokias mokyklas ar išlaikęs egzaminus“ [2, 48]. Tokio tipo mokyklos mokymo programomis siekė tenkinti ir pabrėžti specifinius valstybės archyvų administracijų poreikius.

Anot M. Ducheino, XIX amžiaus pabaigoje valstybinėse įstaigose sudarytų dokumentų kiekis buvo toks didelis, kad archyvų institucijos susidūrė su archyvų vertinimo, tvarkymo, aprašymo ir prieinamumo istoriniams tyrimams problemomis [15, 18]. O tai buvo viena iš priežasčių, skatinusių dokumentų tvarkymo ir aprašymo metodų ieškojimus ir tyrimus, metodines ir teorines diskusijas. Atsirado publikacijų, nagrinėjančių ne tik praktinius, bet ir metodinius ar teorinius archyvų tvarkymo klausimus. 1804 metais vokietis Josefas Antonas Oeggas (1762–1819) paskelbė *Idėjas apie archyvų mokslo teoriją* (Ideas of a theory of archival science) [25], kuriose aptarė praktinius archyvų tvarkymo aspektus. 1898 metais paskelbta viena iš reikšmingiausių publikacijų – olandų Samuelio Mullerio (1848–1922), Johano Feitho (1858–1913) ir Roberto Fruino (1857–1935) knyga *Archyvų tvarkymo ir aprašymo vadovas* (Manual for the arrangement and description of archives). Šis vadovas apibrėžė archyvistikos kaip disciplinos autonomiškumą. Mokslinės publikacijos archyvų tema rodo profesinės bendruomenės susiformavimą ir problemas, su kuriomis tokia bendruomenė susidūrė ir kurias svarstė. XIX amžiuje suformuluojami iki šiol svarbūs pagarbos fondui, pagarbos originaliai tvarkai ar kilmės principai, išskiriamas archyvistikos objektas ir uždaviniai. Šiuo laikotarpiu prasidėjo archyvistikos įsitvirtinimo instituciniu lygmeniu procesas, nes daugelyje šalių jau buvo archyvų institucijų sistemos, archyvistikai atstovavo aukštosios mokyklos, pradėtos steigti archyvarų draugijos.

XX amžiuje jau galima kalbėti apie Prancūzijos, Vokietijos, Jungtinės Karalystės ar kitų šalių archyvų tyrėjus, jų grupes, archyvų klausimus nagrinėjusias ir conceptualiu lygmeniu. H. Jenkinsono 1922 metais išleistame *Archyvų administravimo vadove* (Manual of archive administration) aptarta archyvų reikšmė, dokumentų

autentiškumo ir jų ryšių su kitais dokumentais aspektai. Italų archyvaras Eugenijus Casanova 1928 metais išleido knygą (*Archivistica*), kurioje nagrinėjo archyvų sampratą, jų tvarkymo aspektus. XX amžiaus pirmojoje pusėje į svarstymus archyvų klausimais įsitraukė JAV atstovai. Šioje šalyje nagrinėti archyvų ir dokumentų valdymo ryšiai, viešųjų dokumentų vertinimo modelis (Theodor R. Schellenberg. *The appraisal of modern public records*. Washington, 1956). Pradėtos leisti knygos metodiniais archyvų valdymo klausimais (Theodor R. Schellenberg. *Modern archives: principles and techniques*. Melbourne, 1956; Theodor R. Schellenberg. *The management of archives*. New York; London, 1965). Pasirodė profesiniai žurnalai, kuriuose skelbti straipsniai, pranešimai.

XX amžiaus 8-ojo dešimtmečio pradžioje archyvų tyrėjai pripažino, kad informacinės technologijos lemia ne tik technologijų pokyčius, bet ir naujų archyvistikos koncepcijų radimąsi (pvz., dokumentų tęstinumo) ar esamų peržiūrą. Naujas archyvų, dokumento sampratos išvalgas skatino ir valdymo procesų, viešojo administravimo principų taikymas viešojo sektoriaus įstaigų, kartu ir archyvų institucijų, veikloje. 1987 metais kanadiečių archyvų tyrėjas Hughas Tayloras prakalbo apie numatomą archyvistikos paradigmos kaitą, susiejęs ją su technologiniais pokyčiais ir dokumentų sudarymu elektroniniu pavidalu, o 1993 metais kanadietė Heather MacNeil – su naujomis idėjomis apie dokumentų prigimtį ir procesus, kurie daro įtaką archyvams kaip sistemai [16, 41]. Teigta, kad archyvistikos pokyčius lėmė ir postmodernizmas, dokumento koncepcija, o „archyvistika turi siekti aiškinti dokumentus aptardama jų kontekstą, kilmę ar tvarką serijose ar sistemose“ [11, 19]. Tai lėmė archyvistikos pokyčius: atsirado naujų koncepcijų, jos dalykų, iš naujo aiškinti archyvistikos mokslo objekto, struktūros, metodų ir kiti klausimai. Archyvistika plėtojosi šiomis kryptimis: archyvistikos teorija, archyvų informacijos šaltinių tyrimas ir naudojimas, konkrečių šalių archyvų ir dokumentų tyrimai, šiuolaikiškas dokumentų ir archyvų valdymas, archyvistikos metodologijos, archyvų reglamentavimo tyrimai.

Apibendrinant galima išskirti šiuos archyvistikos formavimosi veiksniai: 1) dėmesys istorijos mokslui ir diplomatikai; 2) archyvų praktiniai poreikiai; 3) specialių ir profesinių žinių poreikis. Šie veiksniai spartino profesinės bendruomenės formavimąsi, ši kėlė problemas ir ieškojo atsakymų, o tai savo ruožtu skatino empirinius tyrinėjimus ir mokslo plėtotę. Archyvistika XX amžiuje jau buvo įsitvirtinusi instituciniu lygmeniu, tapo savarankiška ir autonomiška disciplina.

Archyvistika Lietuvoje

Lietuvoje dėmesys archyvams pradėjo ryškėti XVIII amžiaus pabaigoje. Straipsnio autorės nuomone, galima išskirti šiuos Lietuvos archyvistikos raidos laikotarpius: 1) 1852–1918 m.; 2) 1918–1940 m.; 3) 1940–1989 m.; 4) archyvistika nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu, t. y. nuo 1990 metų.

Anot istorijos mokslų daktaro Sigito Jegelevičiaus, ilgą laiką skaičiusio archyvistikos specialiuosius kursus Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto studentams, archyvistika Lietuvoje susiformavo XIX amžiaus antrojoje pusėje. Tuomet ją kūrė Vilniaus senųjų aktų archyvo vadovai Nikita Gorbačevskis, Janis Spruogis, Stanislavas Ptačinskis [6, 100]. 1852 metais įsteigtas Centrinis senųjų aktų archyvas Vilniuje laikytas nuolat veikiančia valstybine įstaiga, o jo saugoti dokumentai – svarbiais dėl jų teisinės reikšmės. Archyve kauptos ir saugotos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės įstaigų aktų knygos. Tuomet atkreiptas dėmesys į dokumentų klasifikavimą ir aprašymą, dokumentų paieškos priemonės. N. Gorbačevskis, J. Spruogis sudarė šioje įstaigoje saugotų dokumentų (aktų bylų) katalogus, kurie svarbūs ir šiandien. Teigtina, kad archyvo vadovai siekė spręsti praktinius, metodinius archyvų valdymo klausimus.

1918–1940 metais archyvistiką plėtojo istorikas Konstantinas Jablonskis, kiti archyvuose dirbę asmenys. Šiuo laikotarpiu ir kiek vėliau archyvistika apibrėžta kaip „mokslas apie archyvų ir archyvinių raštų laikymą, tvarkymą, susirašinėjimą, aprašinėjimą“ [3, 967; 4, 247]. Vyravo ne tik praktinės archyvistikos (archyvų tvarkymo, saugojimo) veiklos sritys, bet ir archyvistikos dalykai: pradėta leisti knygas, skelbti dokumentus. Šiuo pradiniu savarankiškos archyvistikos raidos etapu ryškėjo archyvistikos diferenciacija. Archyvų tyrimų problematika apėmė archyvų istoriją, tuometinę archyvų būklę. Antano Prapuolenio knygelė *Archyvai ir jų tvarkymas* (1936 m.) kvietė archyvarus teikti siūlymų archyvų tvarkymo, jų valdymo klausimais. Rengti archyvų įstatymų projektai rodo, kad remiantis Vakarų Europos, ypač Prancūzijos, patirtimi buvo svarstomi archyvų centralizavimo ir jų valdymo modeliai. Tuo laikotarpiu archyvai imami suvokti kaip atskiras tyrimo objektas, turintis savo problematiką, pradedami apibrėžti terminai (pvz., archyvinė medžiaga, vertingos archyvalijos).

Sovietiniu laikotarpiu archyvistiką plėtojo istorikai S. Jegelevičius, Domas Butėnas, Bronius Vonsavičius ir kiti. Ne vienas iš jų buvo ne tik mokslininkas, bet ir turėjo vadovavimo konkrečiam valstybės archyvui patirties. Plėtojosi praktinės archyvistikos šakos, buvo tiriami archyvų istorijos, įvairūs archyvų tvarkymo ir metodikos klausimai. Nuo 1966 metų Vilniaus universiteto Istorijos fakultete skaityti

archyvistikos specialieji kursai. Publikacijos archyvų tema buvo spausdinamos leidyne „Lietuvos istorijos metraštis“. Archyvistika tuomet suvokta kaip istorijos mokslų sudedamoji dalis. 1976 metais pateikiamas toks archyvistikos apibrėžimas: „1) veiklos sritis, apimanti archyvų darbą ir jų dokumentų tvarkymo politinius, mokslinius, teisinius ir praktinius klausimus; 2) istorijos disciplina, nagrinėjanti archyvų darbo teoriją, metodiką ir organizaciją, archyvų istoriją“ [5, 327]. Vertinant šį *archyvistikos* aiškinimą, galima įžiūrėti rusų archyvų mokyklos vartotų terminų įtaką, nors apibūdinant antrąją sampratos dalį, terminas *archyvotyra* ir nenurodytas. XX amžiaus 9-ojo dešimtmečio pabaigoje randame tokį apibrėžimą: „archyvistika, archyvų darbas – pagalbinė istorijos disciplina, tirianti ir nustatanti archyvų darbo teoriją, metodiką ir organizavimą, archyvų istoriją“ [6, 100]. Galima teigti, kad tuomet Lietuvoje buvo pabrėžiami du archyvistikos dėmenys (valstybinė veiklos sritis ir istorijos pagalbinė disciplina). Permainos pastebimos XX amžiaus paskutiniuoju dešimtmečiu, kai visuomeninis judėjimas Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis pradėjo siekti Lietuvos valstybingumo atkūrimo. Tuomet Lietuvoje, pirmojoje iš buvusių TSRS respublikų, buvo priimtas archyvų veiklą reglamentuojantis įstatymas, galiojęs iki 1995 metų.

Šiuolaikinis archyvistikos raidos etapas tapatinamas su Lietuvos nepriklausomybės atkūrimu 1990 metais. Nuo tada buvo peržiūrimas archyvarų rengimas, formavosi lietuviška archyvistikos spauda, archyvų institucijoms pradėta atstovauti tarptautinėse organizacijose, archyvistika atsiskyrė nuo istorijos mokslų ir tapo sudedamąja komunikacijos ir informacijos mokslų dalimi.

Vilniaus universiteto Istorijos fakultete 1990–1996 metais buvo rengiami archyvarai [7, 736]. Vėliau būsimieji istorikai galėjo išklausti kursą „Lietuvos ir Europos archyvų raida“ ir kt. Nuo 1999 metų fakultetas archyvarus rengia kartu su šio universiteto Komunikacijos fakultetu; šio fakulteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas koordinuoja archyvistikos bakalauro studijų programą. Nuo 2001 metų, vykdydamas komunikacijos ir informacijos mokslų krypties doktorantūros studijų programas, Komunikacijos fakultetas priima trečiosios pakopos studentus, tiriančius archyvų dalykus.

Lietuviškai archyvistikos spaudai kurį laiką atstovavo žurnalas „Lietuvos archyvai“ (1988–2001). Leidinyje daugiausia buvo nagrinėjami archyvų istorijos, dokumentų kaupimo archyvų institucijose ir raštvedybos klausimai. Straipsnių šiais klausimais paskelbė istorikai S. Jegelevičius, Br. Vonsavičius, D. Butėnas, Arūnas Bubnys ir kt. Vėliau Lietuvos teisės universiteto mokslo darbų leidinyje „Jurisprudencija“ publikuotuose straipsniuose analizuota dokumento ir jo sąvokos istorinė raida, teisinė dokumentų galia. Šiais klausimais straipsnių parengė Br. Vonsavičius. Žurnale

„Biuro administravimas“ (leidžiamas nuo 2003 m.) paskelbta straipsnių svarbiais dokumentų ir archyvų valdymo teisinio reglamentavimo, jų tvarkymo ir vertinimo klausimais. Į šį žurnalą rašo tiek Lietuvos valstybinės archyvų sistemos darbuotojai (pvz., teisininkas istorijos mokslų daktaras Ramojus Kraujelis), tiek viešojo sektoriaus įstaigų darbuotojai. Su archyvistika susiję straipsniai pradėti skelbti Vilniaus universiteto mokslo darbų leidinyje „Knygotyra“. Juose nagrinėjamos konceptualios archyvistikos kategorijos – dokumento samprata (ypač, elektroninio), vertės ekspertizės teoriniai ir praktiniai, kilmės principo, archyvų sampratos klausimai. Straipsnius šiomis temomis rengia Lietuvos valstybinės archyvų sistemos ir komunikacijos ir informacijos mokslų atstovės – straipsnio autorė Daiva Lukšaitė, Inga Petravičiūtė, kiti tyrėjai.

Archyvistikos raidai turėjo įtakos 1992 m. liepos 2 d. įsteigta Lietuvos archyvarų draugija. 1996 metais nurodyti šie draugijos tikslai: „tobulinti Lietuvos archyvų darbą, jungti archyvuose, rankraštynuose, muziejuose, mokslo ir mokymo įstaigose su archyviniais dokumentais dirbančius, besidominčius Lietuvos archyvų išsaugojimo ir naudojimo problemomis žmones, kelti jų kvalifikaciją, ginti Lietuvos archyvų darbuotojų teises ir teisėtus interesus“ [26, 1]. Vienas iš draugijos uždavinių siekiant pirmiau nurodytų tikslų buvo rinkti dokumentus ir informaciją „apie archyvų istoriją ir archyvistikos bei archyvotyros raidą Lietuvoje“ [26, 1]. Draugija veikia ir šiandien.

Nuo 1991 metų Lietuvos archyvų generalinė direkcija prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, o nuo 1995 metų direkcijos veiklą tęsiantis Lietuvos archyvų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (toliau – Lietuvos archyvų departamentas) yra ICA narys, dalyvauja Europos Sąjungos Tarybos iniciatyva 2003 metais sudarytos Europos Sąjungos valstybių narių ir Europos Sąjungos institucijų nacionalinių ekspertų grupės veikloje (Lietuvai atstovauja generalinio direktoriaus pavaduotojas Viktoras Domarkas). Lietuvos centrinis valstybės archyvas nuo 2004 metų yra Tarptautinės televizijos archyvų federacijos narys (angl. *International Federation on Television Archives* – FIAT/IFTA), kuri laiką buvo Tarptautinės garso ir audiovizualinių archyvų federacijos (angl. *International Association of Sound and Audiovisual Archives* – IASA) narys. Kasmet rengiami Baltijos šalių archyvarų susitikimai. Valstybinės archyvų sistemos darbuotojai nuo 2003 metų dalyvauja Lietuvos standartizacijos departamento prie Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos įsteigto Technikos komiteto 47 *Informacija ir dokumentavimas* pakomitečio *Archyvų / dokumentų vadyba*⁷ veikloje perimant Tarptautinės standartų organizacijos (angl.

⁷ Šio pakomitečio veikla apima ISO/TC 46 *Information and documentation* (Informacija ir dokumentavimas) SC 11 pakomitečio *Archives/records management* (Archyvų / dokumentų valdymas) veiklą.

International Organization for Standardization, toliau – ISO), Europos standartus kaip Lietuvos standartus. Valstybinės archyvų sistemos darbuotojai, skaitydami specialiuosius archyvistikos kursus, dalyvauja ir rengiant archyvarus.

Galima teigti, kad nuo 1990 metų Lietuva išgyvena antrąjį archyvistikos kaip savarankiško mokslo raidos etapą. Šio mokslo plėtrai nemažai įtakos turi istorijos, komunikacijos ir informacijos mokslai. Lietuvoje archyvistikos žinių sistema tampa vis sudėtingesnė, formuojamas savitas požiūris į tiriamus reiškinius, įsitvirtina naujos dokumentų ir archyvų tyrimo kryptys.

Šiandienos archyvistikos pavadinimai ir samprata

Disciplina, nagrinėjanti archyvų teoriją, metodologiją ir praktiką, dažniausiai apibrėžiama kaip archyvistika, archyvų mokslas, ji žinoma ir tokiais pavadinimais kaip archyvų administravimas, archyvytyra ir kt. Kaip teigia B. Delmas, ispaniškas ir itališkas terminas *archivistica*, prancūziškas *archivistique*, pradėti vartoti po Pirmojo pasaulinio karo, reiškė labiau teorinius archyvistikos aspektus. Po Antrojo pasaulinio karo atsirado šie terminai: *archivologia*, *archivology*, *archival science*, *archivistics*, kurie, anot B. Delmo, nurodė archyvų mokslo dalį, nagrinėjančią ryšius tarp administravimo, diplomatikos, informacijos mokslų ir natūralaus fondų, dokumentų ir duomenų sudarymo [13, 28].

XX amžiuje vartotas ir terminas *archyvų mokslas* (angl. *archival science*), kuris archyvų tyrėjų darbuose detaliau nagrinėjamas nuo XX amžiaus pabaigos. Kaip teigia E. Katelaaras, Šiaurės Amerikos ir Australijos archyvų tyrėjai labiau linkę vartoti terminą *archyvų teorija* (angl. *archival theory*) ar *archyvų studijos* (angl. *archival studies*), o ne archyvų mokslas. Jo teigimu, daugeliui Europos ir Lotynų Amerikos žemynų archyvarų terminas *archyvų mokslas* yra terminų *archivistica*, *archivistique*, *archivologia*, *archivology* sinonimas, ir jie nelinkę savo siekinių vadinti archyvų mokslu [25]. Esama nuomonės, jog prancūzų kalba išleidžiamoje archyvų literatūroje vartojamas terminas *archyvistika* (pranc. *archivistique*) neturi atitikmens anglų kalba. Šis terminas dažnai verčiamas į anglų kalbą kaip archyvų disciplina (angl. *archival discipline*), archyvų mokslas, archyvų profesija (angl. *archival profession*) ar archyvų praktikos (angl. *archival practices*), atsižvelgiant į kontekstą ir svarstomas problemas. Kai kurie tyrėjai, kad nesipainiotų su anglosaksų gamtos mokslų⁸ sampra-

⁸ Terminas *mokslas* archyvų tyrėjų mokslinėse publikacijose dažnai vartojamas ne siaurąja anglų koncepcijos (angl. *the natural science*) prasme, bet kaip platesnė *mokslo* koncepcija, žymima prancūzų kalbos žodžiu *science* arba vokiečių *wissenschaft* – bendru mokslinę discipliną apibrėžiančiu terminu [13, 25; 38, 1].

ta, vartoja terminą *archyvistika* (angl. *archivistics*), o ne archyvų mokslas. Tokią poziciją yra išdėstęs ir E. Katelaaras. Jo teigimu, archyvistiką (oland. *archivistiek*) sudaro teorija, metodologija ir praktika [24]. Taigi terminų ir jų vartosenos įvairovė nemenka.

Vidurio Švedijos universiteto dėstytojas P. Wallinas teigė, kad archyvų mokslas kaip terminas ar žinių visuma vartojamas jau daugiau kaip du šimtus metų, o pirmuosius šio mokslo rašytinius įrodymus tyrėjas sieja su 1797 metais [39]. XIX amžiuje Rusijoje vartota sąvoka *mokslas apie archyvus* (rus. *наука об архивах* vartojo Š. V. Langlois, D. J. Samokvasovas⁹ ir kt.) [42]. Rusų archyvų tyrėja T. I. Chorchordina tvirtina, kad XIX amžiaus pabaigoje šis terminas buvo vartojamas teorinės archyvotyros prasme [44]. Terminą *archyvų mokslas* amerikietis T. R. Schellenbergas XX amžiaus 6-ajame dešimtmetyje vartojo lygia greta su *archyvų administravimu* (angl. *archives administration*) teoriniams archyvų aspektams apibrėžti [25].

Kai kurie archyvų tyrėjai terminą *archyvų mokslas* sieja su archyvų teorija, o kiti – su profesinėmis žiniomis. Kebliau, kai archyvų mokslas vartojamas turint omenyje ir terminą, ir idėją. Italų archyvų mokyklos atstovas Oddo Bucci teigė, jog *archyvų žinios* ir *archyvų mokslas* nėra tas pat. Archyvų žinios yra „archyvų, sudarytų skirtingu laiku, skirtingose vietose, laikmenose, įvairiai naudojamų ir skirtingos reikšmės, kasdienės praktikos artikuliuota forma“, o archyvų mokslas – archyvų žinių perėjimo į disciplininį integralumą „konceptuali ir sisteminė konstrukcija“ [11, 12]. O. Bucci nuomone, archyvų mokslas siekia susisteminti, sistemiskai sujungti ir suderinti archyvų žinių dalykinius klausimus; archyvų mokslas visuomenės teorijoje turi ieškoti (disciplininės) vienovės garantijų, kad ši teorija įrodytų „gebėjimą teikti suvienodintas kategorijas, tarp kurių lengviau išterptų archyvų problemas“ [11, 12–13]. Tokia dokumentų sudarymo ir jų išlaikymo socialinio, organizacinio ir funkcinio konteksto, būtino archyvų sampratą tiriančiai disciplinai, įžvalga sulaukė pritarimo, nes ji siekė paveikti archyvų žinias ir geriau vadovauti archyvų praktikai.

Nyderlandų archyvų mokyklos atstovas T. Thomassenas teigė, kad archyvų mokslas nuo kitų skiriasi savo tikslais, objektu ir metodologija, o šio mokslo objektas – iš proceso kilusi informacija ir procesai, kurie generuoja tokią informaciją [38, 382]. Kitas šios mokyklos atstovas E. Katelaaras pateikė tokį apibrėžimą: „archyvų mokslas nagrinėja dokumentų charakteristikas jų socialiniame ir kultūriniame kontekste ir tai, kaip jie kuriami, naudojami, atrenkami ir perduodami laiko atžvilgiu. Archyvų

⁹ Čia minimi XIX a. pabaigos archyvų tyrėjai: Ch.V. Langlois – Prancūzijos archyvų tyrėjas ir D. J. Samokvasovas – Rusijos, XIX amžiaus paskutiniuju dešimtmėčiu buvęs Teisingumo ministerijos Maskvos archyvo vadovu.

mokslas kelia klausimą „kodėl“, o archyvų administravimas – „kas“ ir „kaip“. Mokslas tiria sąvokų tinkamumą, svarbumą, nuolat spėlioja, eksperimentuoja, išranda, keičia ir tobulina“ [25]. Pirmasis terminas labiau išryškino objektą, o antrasis – objektą ir jo tyrimo aspektus.

Švedas N. Nilssonas *archyvų mokslą* apibrėžė kiek siauriau: „archyvų mokslas apima archyvų prigimties, reikšmės mokslinį tyrimą ir metodų, būtinų jiems išsaugoti, įvertinti ir padaryti funkcionalius, raidą. Šio mokslo esmė – archyvų prigimties, sisteminimo ir tvarkymo principų teorija [39]. Galima daryti prielaidą, jog paminėdamas mokslinio tyrimo aspektą, šis tyrėjas turėjo omenyje akademinę discipliną, o archyvų mokslą menkai siejo su archyvų praktika.

XX amžiaus pabaigoje archyvų mokslo sampratą detaliau nagrinėti ėmėsi ir Šiaurės Amerikos archyvų tyrėjai. Kanadoje vartojamas ir terminas *archyvistika* (pranc. *archivistique*), ir *archyvų mokslas* – „konceptijų, principų ir metodų, kurie pasitelkiami archyvams tirti, visuma“ [35]. T. Cooko teigimu, pastarasis, europiečių vartojamas terminas apima „visumą profesinių žinių, kurios sudaro intelektinę archyvų discipliną, apimančią archyvų teoriją, istoriją, archyvų strategiją, metodologiją, taip pat diplomatiką ar dokumentų valdymo elementus“ [11, 12], o L. Duranti archyvų mokslą apibrėžė kaip „susistemintas žinias apie archyvų prigimtį ir savybes bei archyvų darbą, sudarančias archyvų teoriją, metodologiją ir praktiką“ [11, 13]. Šie autoriai archyvų mokslo sampratoje labiau pabrėžė žinias. L. Duranti detaliau archyvų mokslą aiškino taip: „archyvų mokslas apima archyvinės medžiagos prigimties idėjas (t. y. archyvų teoriją) ir archyvinės medžiagos valdymo ir saugojimo principus bei metodus (t. y. archyvų metodologiją). Archyvų idėjų, principų ir metodų analizė, jų taikymo būdų istorija (t. y. archyvų praktika) ir archyvų analizės bei istorijos literatūrinė kritika (t. y. archyvų mokslumas) taip pat yra sudedamoji archyvų mokslo dalis“ [16, 39]. Taip aiškinamas archyvų mokslas labiau suprantamas kaip sistema, kuri apima archyvų teoriją, metodologiją, praktiką ir mokslumą¹⁰ (angl. *scholarship*), nors pastarojo daugelis archyvų tyrėjų nenurodo. Pirmiau aptartą L. Duranti *archyvų mokslo* sampratą palaikė ir amerikietis T. Liveltonas. Jis teigė, kad archyvų teorija, metodologija ir praktika kartu sudaro archyvų mokslą [27, 44], kuris gali būti vertinamas ir kaip disciplina, ir kaip mokslas. Archyvų tyrėjai terminą *disciplina* kartais vartoja apibrėždami ne tik atskirą studijų sritį, bet ir visą archyvų veiklą. Tačiau paprastai disciplina rodo studijų formą, kai taikant tam tikrą metodiką siekiama gauti žinių, ir apima žinių įgijimo būdus ir pačias žinias.

¹⁰ Mokslumas straipsnyje suprantamas kaip gebėjimas remtis moksline literatūra, duomenų lyginimas ir analizė, mokslinės metodikos taikymas ir apibendrinimas.

JAV *archyvų mokslas* apibrėžtas ir kaip „sisteminė teorija, kuri paremia vertės ekspertizės, kaupimo, autentiškumo patvirtinimo, saugojimo ir priėjimo prie užfiksuotos medžiagos praktiką“ [31]. Kaip sinonimas nurodomos *archyvų studijos*, kurios yra: 1) archyvų mokslo teorijos ir praktikos mokymo formali programa; 2) žinios, kurios pagrindžia dokumentų vertės ekspertizės, jų kaupimo, autentiškumo patvirtinimo, saugojimo ir prieigos prie fiksuotos medžiagos suteikimo praktiką; archyvų mokslas [31]. Galima teigti, kad archyvų mokslas šioje šalyje sietas tiek su archyvų teorija, tiek su profesinėmis žiniomis, kartu išryškinti šio mokslo, kaip sistemos, aspektai. JAV profesorė Anne Gilliland-Swetland teigė, kad „disciplininis ir profesinis archyvų mokslo aspektai sudaro archyvų paradigmą – grupę prielaidų, principų, praktikų, bendrų archyvų bendruomenei ir esančių jų veiklos ir požiūrių modelių“ [17].

Disciplina, nagrinėjanti archyvų teorinius, metodinius ir praktinius aspektus, siejama ir su *archyvų administravimu* – su archyvų funkcijomis susijusių teorinių ir praktinių veiklos krypčių, procedūrų ir problemų tyrinėjimu [14, 20]. Tačiau šis terminas dažniau vartojamas archyvų valdymo prasme ir labiau siejamas su archyvų praktika.

Rusijoje skiriami du terminai: *archyvų veikla* (rus. *архивное дело*), kaip valstybinės veiklos sritis, apimanti politinius, mokslinius, teisinius ir praktinius archyvų darbo ir dokumentų tvarkymo klausimus, ir *archyvotyra* (rus. *архивоведения*) – mokslinė disciplina, kuri tiria archyvistikos teorinius, metodinius ir organizacinius klausimus bei archyvų fondų istoriją [21, 11]. Rusų archyvų tyrėjo A. V. Jelpatjevskio teigimu, „archyvotyra kaip mokslinė disciplina, tirianti ir sukurianti archyvų veiklos teorinius, teisinius ir metodinius klausimus, taip pat archyvų veiklos ir archyvotyros (kaip teorinių nuostatų ir metodikų sistemos) istoriją, iš esmės atitinka ir tarptautinę archyvarų mokslinio bendravimo praktiką ir yra terminų *archivologija* (rus. *архивология*), *archyvistika* (rus. *архивистика*), *archivonomija* (rus. *архивономия*) atitikmuo, nors šių terminų sampratos ne visada vienareikšmės“ [40]. Galima daryti prielaidą, jog taip archyvotyra labiau siejama su archyvų teorija, metodologija ir istorija, o ne su archyvų praktika. E. V. Storostinas teigė, jog pastaruoju metu archyvotyra vis labiau tampa taikomuoju (praktiniu) mokslu, padedančiu vykdyti valstybės administracines ir ideologines funkcijas. Jo teigimu, „archyvotyra pradėta vertinti kaip kompleksinė mokslinė ir istorinė disciplina, tirianti archyvų ir archyvų veiklos istoriją, archyvų darbo ikiarchyvinio saugojimo srityje, vertės ekspertizės, klasifikacijos, fondų sudarymo, apskaitos, aprašymo, dokumentų saugumo užtikrinimo ir archyvų darbo ekonomikos teoriją ir praktiką; teigdama esanti informacijos disciplina, archyvotyra tuo pat metu sukuria optimalias formas ir metodus visuomenei aprūpinti dokumentine retrospektyviaja informacija praktiniais ir moksliniais tikslais“ [42]. Šis požiūris išryškina pastarojo metodo Rusijos tyrėjų diskusijas archyvotyros sampratos, jos turinio ir ryšių su istorijos ar kitais mokslais aspektus.

1999 metais ICA vykdytos jos narių apklausos duomenimis, 39 šalys (71 proc.) teigė, kad archyvų mokslas (toliau straipsnyje vartojamas terminas *archyvistika*) yra mokslinė disciplina, apimanti archyvų teoriją, metodiką ir praktiką. Tuomet buvo padaryta tokia išvada: „tokia šalis, kuri archyvų mokslo nelaiko moksline disciplina, yra labai maža arba besivystanti“ [22, 34]. Pažymėtina, kad tuomet Lietuvos atsakymas buvo „ne“. Įdomu tai, kad dauguma šalių nurodė vartojančios nacionalinius minėtos disciplinos apibrėžimus, o trys šalys – terminą *archyvai* (angl. *archives*), penkios šalys – *archyvų administravimą*. 2005 metais ICA narės Lenkijos valstybės archyvų vyriausiosios direkcijos vykdytos apklausos duomenys parodė, kad dauguma archyvarų mano jų profesinę veiklą esant mokslinių tyrimų sritį [30]. Tai leidžia daryti prielaidą, jog archyvistika siejama su moksline disciplina. Dalyvaudamas šioje apklausoje, Lietuvos archyvų departamentas nurodė, kad archyvistika yra atskira mokslinė disciplina, nors vienodo jos apibrėžimo ir nėra.

Pažymėtina, kad 2001 metais Lietuvos enciklopediniuose leidiniuose pateikiami ne tik du archyvistiką apibūdinantys terminai, bet ir archyvotyros terminas. Taigi archyvistika: 1) „valstybinė veiklos sritis, apimanti archyvų darbo ir archyvalijų tvarkymo politinius, teisinius ir praktinius klausimus; 2) pagalbinė istorijos disciplina, tirianti archyvų darbo teoriją, metodiką ir organizavimą, archyvų istoriją. Kaip mokslinė disciplina susiformavo 18 a. Prancūzijoje“ [7, 736]. Archyvotyros terminas aiškintas kaip „archyvistikos 2 dalis, tirianti archyvus ir archyvinį fondų istoriją, t. p. vertinanti archyvinis dokumentus. Turi sąsają su diplomatika, archyvine euristika, paleografija, neografija“ [9, 736]. Pasitaiko ir toks archyvistikos apibrėžimas: „1) archyvų organizavimo, dokumentų saugojimo ir naudojimosi jais moksliniai pagrindai; 2) istorijos šaka, nagrinėjanti archyvų darbo teoriją, metodiką, istoriją“ [8, 98]. Šie archyvistikos apibūdinimai pabrėžė Lietuvos archyvistikos ir istorijos mokslo ryšį. Tačiau vertinant pirmiau Lietuvoje vartotus terminus, galima daryti išvadą, jog Lietuvoje *archyvistika* gali būti sietina su archyvų teorija, metodika ir praktika. Atsižvelgiant į L. Duranti nuostatas, straipsnio autorės nuomone, archyvistika Lietuvoje gali būti apibūdinta ir kaip visuma idėjų apie asmenų ir organizacijų dokumentų prigimtį, jų valdymo ir saugojimo principus bei metodus.

Archyvistikos mokslo objektas ir svarbiausios kategorijos

Archyvistika, jos objekto ir uždavinių raidos aspektai straipsnyje išskirti ir nagrinėjami remiantis Nyderlandų archyvų mokyklos atstovo T. Thomasseno nurodytais archyvistikos paradigmos pokyčiais, kitomis šio autoriaus publikacijose pateiktomis įžvalgomis. Nors kai kurie T. Thomasseno analizuoti archyvistikos pokyčių aspektai

būdingesni Vakarų Europos archyvistikai, straipsnio autorė pritaria esminiams raidos etapams, problemoms ir jų aiškinimui. Šis tyrėjas rėmėsi Thomo Kuhno (1962 m. jis pateikė paradigmos¹¹ sampratą ir jos pasikeitimo idėją¹²) mokslo raidos samprata, pagal kurią mokslas yra ne linijinis žinių kaupimas, bet procesas, kai normalų mokslą keičia mokslinė revoliucija. Tokiam procesui būdingi šie etapai: ikiparadigminis, mokslinės revoliucijos, normalaus mokslo ir naujos mokslinės revoliucijos.

XIX amžiuje jau galima išskirti praktikų bendruomenę, kurios nariai egzistuojančių mokslų teorines koncepcijas taikė naujai žinių sričiai, t. y. archyvams. Tokių koncepcijų jie dar negalėjo integruoti į bendrai pripažintą teoriją. Ir būtent tuomet, anot T. Thomasseno, mokslo laimėjimai ir sukėlė revoliuciją. Dalis padrikų koncepcijų buvo paverstos nauja teorija ir pateiktos knygoje. Konkrečią teoriją pripažinus, pasiekiamas normalaus mokslo etapas. Toks mokslas grindžiamas „bendru praktikų bendruomenės sutarimu priimti tam tikrą paradigmą kaip svarbiausią atspirties tašką jų tyrimams ir ginti tokią paradigmą nuo siekiančių ją paneigti. Kai normalus mokslas nebeteikia tinkamų atsakymų į naujus klausimus, tuomet galima nauja mokslinė revoliucija“ [37, 2]. Taigi toks būtų mokslo raidos kelias apskritai, kartu tinkantis ir archyvistikai.

Archyvistikos dėmesys nuo aktyviai įstaigos veiklai vykdyti naudojamų dokumentų efektyvių tvarkymo metodų XIX amžiuje nukrypo į archyvinių dokumentų saugojimą tokiose institucijose kaip nacionaliniai archyvai¹³ [39]. Tuomet svarbiausia archyvarų pareiga buvo saugoti autentiškus ir patikimus informacijos šaltinius akademiniais, pavyzdžiui, istorijos, tyrimams. Būtų netikslu sakyti, kad tai, kas XIX amžiuje buvo dėstyta ar studijuojama, gali būti vadinama archyvų mokslu, archyvistika ar archyvotyra, nes „archyvistika tuomet suprasta kaip teisės, įstaigų istorijos, paleografijos, filosofijos ir diplomatikos bei heraldikos disciplina“ [15, 17].

¹¹ Anot T. Kuhno, paradigma yra visuotinai pripažintas mokslo laimėjimas, padedantis praktikų bendruomenei konkrečiu metu modeliuoti problemas ir jų sprendimus [37, 2].

¹² Pasak T. Kuhno, mokslo raidai būdingi esminiai lūžiai, pertrūkiai, slinkty, kai keičiasi ne tik mokslo samprata, bet ir pasaulėvaizdis. Revoliucinių lūžių laikotarpiu paradigmos kinta. T. Kuhnas teigė, jog radikalūs pokyčiai atsitinka aiškinant bet kurią mokslo teoriją, o tai jis ir vadino paradigmos keitimu, kai atsakymai į tyrimo klausimus nebepajėgūs tinkamai paaiškinti nagrinėjamų reiškinių (archyvų atveju – fiksuotos informacijos ir jos sudarytojų) arba kai praktiniai metodai, grįsti reiškinų stebėjimo teorija, nebeveiksmingi (kaip atsitiko su daugeliu archyvų veiklų, ir ne tik reprodukuojant elektroninius dokumentus) [11, 5].

¹³ JAV ir kitose šalyse toks pasikeitimas lėmė dviejų skirtingų profesijų ir mokymų atsiradimą, t. y. dokumentų valdytojų ir archyvarų. Kitose šalyse (pvz., Švedijoje) tas skirtumas nebuvo toks ryškus. Todėl kartais sunku lyginti archyvistikos raidą ir skirtingas jos turinio apibrėžtis įvairiose šalyse. Pavyzdžiui, kai Švedijoje kalbama apie archyvistiką, turima galvoje ir dokumentų valdymas [39].

Archyvų veikla, remiantis pozityvizmo idėjomis, pagarbos fondui, jo kilmės principais, XIX a. suprasta kaip istorinių tyrimų veikla, kurios tikslas – kaupti, tvarkyti, aprašyti dokumentus pagal šiuos principus.

Anot T. Thomasseno, su archyvais susijusių idėjų visuma XIX amžiuje dar nelaikytina tikra paradigma, nes tuomet vyravo keletas požiūrių, t. y. iš esmės „buvo derinami du – diplomatikos ir administravimo“ [37, 3]. Todėl šis autorius XIX amžių pripažįsta kaip ikiparadigminį archyvistikos laikotarpį. Diplomatinės prasmės archyvistikos „objektas XIX amžiuje buvo konkretus dokumentas, o administravimo prasme – fondas“ [37, 3]. Galima sakyti, kad archyvistikos objektas buvo „dvigubas“ (fondas ir dokumentas, angl. *diploma*). Taigi fondas (kartu ir jo dalys), XIX amžiaus pabaigoje apibrėžtas kaip įstaigos sudarytų ir saugomų dokumentų visuma, tapo archyvistikos tyrimo objektu. Toks fondo apibrėžimas labiau atitiko Vokietijos archyvų mokyklos fondo sampratą. Nyderlanduose XIX amžiaus pabaigoje „fondas buvo suvokiamas kaip bendruomenės (miesto, provincijos, valstybės), o ne skirtingų tokią bendruomenę administruojančių įstaigų neeinamųjų dokumentų visuma“ [37, 3]. Nagrinėjant archyvistikos objektą, fondo samprata buvo itin svarbi, ypač jo struktūros prasme. Dokumentas tuomet suprastas kaip materialus, vientisas, baigtinis objektas, kurio turinys (norima perduoti informacija, žinios) neatsiejamas nuo materialios formos – laikmenos (pvz., popieriaus). Atsižvelgiant į išskirtą objektą, „pagrindinis vienetas diplomatikos prasme buvo atskiras oficialus dokumentas ar įrašas, o administravimo prasme – saugojimo vienetas“ [37, 3]. Pažymėtina, kad saugojimo vienetas gali būti aiškinamas kaip fizinis vienetas, t. y. byla – susistemintų dokumentų grupė arba mažiausias nedalomas fondo dokumentų vienetas.

Mokslo uždaviniai rodo, kokias problemas jis siekia spręsti, o specifika – mokslo (disciplinos) santykį su socialine veikla. T. Thomasseno teigimu, archyvistikos „uždavinys diplomatikos prasme buvo kritinis dokumentų publikavimas, siekiant sudaryti galimybę atlikti istorinį tyrimą, o administravimo prasme – dokumentų identifikavimas ir patogi jų ieška“ [37, 3]. Archyvų metodai ir būdai išties rodė, kad tokie požiūriai buvo derinami: „diplomatikos požiūris svarbus dėl detalios kada nors išleistų dokumentų paieškos ir išsamaus jų aprašymo ir, jei įmanoma, jų kritinio publikavimo chronologine tvarka, o administravimo požiūris – dėl visų fondo serijų ir fondo saugojimo vienetų aprašymo, fondą suvokiant kaip bendruomenės neeinamųjų dokumentų visumą, sutvarkytą pagal pagarbos fondui ir kilmės principus, taikytus visiems tokios bendruomenės neeinamiesiems dokumentams“ [37, 3]. Diplomatinės ir administravimo įtakos išryškėjimas paaiškina, kodėl tuomet archyvarai daug dėmesio kreipė į archyvų kilmę (dokumentai sieti su įstaigos veikla ir jos

valdymu) ir dokumentų funkcijas – būti autentiškiems ir įrodyti įstaigos veiklą. Iš tokių archyvistikos uždavinių išplaukia ir metodika – taikyti pagarbos fondui principą ir diplomatikos metodus [37, 8]. Pagarbos fondui principas (kilmės principas, nes kitose šalyse būtent toks pradėtas išskirti) taikytas fondo lygmeniu, o diplomatikos metodai – konkreitiems dokumentams tirti rengiant juos publikuoti.

T. Thomassenas išskyrė klasikinę archyvistiką ir kaip jos objektą XX amžiuje nurodė įstaigos ar tarnautojo sudarytų ar gautų dokumentų visumą [37, 2]. Taigi objektas – išliekamąją vertę turintys organizacijos veiklos dokumentai – fondas. Kitaip sakant, XX amžiaus pirmojoje pusėje fondas, kartu ir jo sudedamosios dalys, tapo vieninteliu archyvistikos objektu. Fondas pradėtas apibrėžti kaip „konkrečios įstaigos, kuri dalyvauja administruojant bendruomenę, dokumentų, o ne bendruomenės archyvų visuma“ [37, 3]. Taip pabrėžtas dokumento ir jo sudarytojo ar veiklos, iš kurios dokumentas atsirado, ryšys, dokumentų tarpusavio sąsajos. Kaip pagrindinis, nurodytas fizinis saugojimo vienetas, svarbiausia fondo dalis, o ne konkretus (oficialus) dokumentas [37, 3]. Tokiu būdu išskirti dokumentų, susietų konkrečia tema ar kitais požymiais, ryšiai ir jų sisteminimo reikšmė, t. y. pagarbos originaliai tvarkai ir kilmės principų taikymo svarba. Nurodyta, kad „fondų ir saugojimo vienetų ryšiai tapo istorinės analizės interpretavimo rėmais“ [37, 3]. Teigta, kad ryšiai tarp pagrindinių vienetų turi būti natūralūs. T. Thomassenas išskyrė šiuos archyvistikos uždavinius – dokumentų kontrolė (fizinė, administracinė, intelektinė) ir prieinamumas. Dokumentų publikavimas, kaip svarbiausias archyvistikos uždavinys, nebenurodomas. Aptartą klasikinės archyvistikos apibūdinimą T. Thomassenas suvokė kaip archyvistikos klasikinės paradigmos aprašymą. Archyvistikos klasikinę paradigmą T. Thomassenas laiko normaliu mokslu. Toks jis buvo beveik visą šimtmetį. Paradigma pripažinta po mokslinės revoliucijos (paradigmos pasikeitimo) XIX amžiaus pabaigoje. Straipsnyje minėto archyvų tvarkymo vadovo išleidimas 1898 metais žymėjo „baigtą mokslinės revoliucijos, kuri sujungė įvairias XIX amžiaus archyvų tvarkymo ir aprašymo srities koncepcijas ir metodus, perimtus iš diplomatikos ir administravimo praktikos“ [37, 3].

Nuo XX amžiaus vidurio archyvistikai daug įtakos turėjo sparti informacinių technologijų raida ir naujos informacijos fiksavimo, erdvinio ir laikinio perdavimo, naudojimo ir saugojimo priemonės. Prireikė naujos archyvistikos paradigmos, perteikiančios naujas koncepcijas, teorijas ir metodus. „Archyvistikos dėmesio centru tapo dokumentai kaip organizacijos procesų ir funkcijų dalis, o ne dokumentai kaip objektai“ [39]. Pakitus aplinkai, archyvistika turėjo pasiūlyti naujus metodus, labiau bendradarbiauti su kitomis žinių sritimis (pvz., informatika). P. Wallino teigimu,

archyvistika kaip akademinė disciplina, siekdama susidoroti su greita profesine plėtra, turėjo būti grindžiama ir moderniu dokumentų profesionalų mokymu, ir geromis akademinio tyrimo programomis [39]. F. Ribeiro teigimu, XIX amžiaus pabaigoje buvo suformuluota *istorinė techninė* paradigma ir ji įtvirtinta XX amžiuje, o pastaruoju metu kalbama apie *mokslinę informacinę* paradigmą; „nauja paradigma archyvistiką suvokia kaip taikomąją informacijos mokslų discipliną, aiškiai apibrėžia jos tyrimų objektą – archyvus, kurie suprantami kaip informacijos sistema, ir jos mokslinę tyrimo metodiką“ [34, 295]. Tai paaiškina, kodėl dokumento ir archyvų koncepcijos XXI amžiuje yra esminės, o archyvistika labiau telkia dėmesį į procesų lemiamą kontekstą, struktūrą ir formą, o ne į dokumentų turinį.

XX amžiaus pabaigoje – XXI amžiaus pradžioje archyvistikos tyrimo „objektas yra iš procesų atsiradusi informacija, t. y. pati informacija ir procesai, kurie generavo ir struktūriškai apibrėžė tą informaciją“ [38, 382]. Galima daryti prielaidą, kad išskiriamas dvejopas objektas: archyvinė informacija ir šią informaciją generuojantis kontekstas, taip pat dokumentų atsiradimą lemiantys procesai.

T. Thomassenas nurodo dvilypi pagrindinį vienetą – konkretų dokumentą ir jo ryšį su generuojančios veiklos sandoriais [37, 5]. Dabartiniais laikais dokumentas pradėtas apibrėžti kaip fiksuota informacija, atsiradusi ar sudaryta ir užfiksuota (fiziškai) įstaigai vykdant veiklą (procesus), „apima informaciją (turinį), atsiranda iš proceso (konteksto), yra tam tikros formos (struktūra)“ [19, 121]. Taip dokumento samprata susiejama ne tik su įstaigos ar asmens veikla, bet ir su funkcijomis, procesais, iš kurių dokumentas kilo. Archyvistikos uždaviniai – aukštos kokybės informacija. Archyvų veiklos prasme siekiama tokios kokybės, kuri, T. Thomasseno teigimu, užtikrintų atskaitingumą, tęstinį informacijos ir procesų, iš kurių ji atsirado, ryšių stabilumą [37, 5]. Kitaip sakant, archyvistikos uždaviniai yra „archyvinės kokybės nustatymas ir išlaikymas, o tai yra optimalus dokumentų aiškumas, ilgalaikiškumas, dokumentų ir juos generuojančių darbo procesų tarpusavio ryšys“ [38, 382]. Siekimas nustatyti ryšius tarp informacijos ir procesų, iš kurių ji atsirado, taip pat prieinamumo akcentavimas rodo polinkį plėtoti anksčiau išskirtus archyvistikos uždavinius ir derinti juos su kintančia dokumento ir archyvų samprata.

Apibendrinant archyvistikos objekto ir uždavinių raidos aspektus, kartu ir T. Thomasseno teiginius, galima teigti, kad archyvistika reaguoja į kintančius aplinkos veiksnius, o archyvų tyrėjai šiuos pokyčius analizuoja atsižvelgdami į visai archyvarų bendruomenei priimtinas koncepcijas ar jas kurdami. Archyvai praddami suvokti kaip sistema, kurios posistemiai yra ikiarchyvinis procesas, dokumentų kaupimas, vertinimas, saugojimas ir kt.

Archyvistikos vidinė struktūra

Mokslo vidinę struktūrą lemia nagrinėjamos temos, jo objekto ir tikslų samprata. Vidinė archyvistikos struktūra XIX amžiuje arba jos turinys gali būti siejamas su archyvų veiklos istorija, kuri apėmė ir istorinius archyvų valdymo praktikos klausimus, jos apraiškas ir teorines idėjas (pvz., pagarbos originaliai tvarkai principo). Kartu didelę įtaką turėjo diplomatika, dokumentų publikavimo ir klasifikavimo būdų ieškojimai. Vėliau archyvistikos struktūros samprata kito.

XX amžiaus antrojoje pusėje archyvistiką pradėjus suvokti kaip žinių sistemą, sudarytą iš trijų ar, kai kurių tyrėjų teigimu, keturių komponentų, šie pradėti nagrinėti detaliau. Paprastai *teorija* suprantama kaip aiškinamųjų ir norminių idėjų sistema ir yra konceptualios prigimties žinių forma. *Archyvų teorija* aiškinama kaip „apibendrintų koncepcijų, susijusių su dokumentų prigimtimi, pobūdžiu ir savybėmis, istorinis, filosofinis ir naudojimo tyrimas“ [12, 163]. T. Liveltono teigimu, „archyvų teoriją sudaro susistemintos konceptualios žinios, atsirandančios iš svarbiausių archyvų idėjų analizės“, o tokia analizė „apima idėjos ar koncepcijos reikšmės nagrinėjimą siekiant nustatyti, kas tai yra, – jos prigimtį, ką ji apima“ [27, 25]. Galima sakyti, kad archyvistikai labiausiai rūpėjo ir teberūpi dokumentas, fondas arba archyvas, ypač jų prigimtis, svarbiausios savybės, taip pat šių koncepcijų ryšiai. Archyvų idėjos yra esminės, „nes kitos idėjos ar koncepcijos yra jomis grindžiamos, todėl archyvų teorija apskritai gali būti apibūdinta atsižvelgiant į idėjas ir jų ryšius“ [27, 25–26]. Archyvų tyrėjai siekia apibrėžti, koks yra archyvų teorijos ir metodologijos, praktikos ir mokslumo santykis. Archyvų metodologija siejama su žinių gavimo būdais ar „įsitikinimu, kad išvalgos yra tikrai racionalios ir sistemiškos; metodologija taip pat rodo bet kokią sektiną kodifikaciją“ [27, 19]. Praktika siejama su archyvų idėjų taikymu atliekant konkretų darbą (pvz., tvarkant fondus ar dokumentus, juos aprašant). Vadovaudamiesi kilmės, pagarbos originaliai tvarkai principais archyvarai paiso teorinių nuostatų ir kartu įgyja žinių, kaip jų laikomi dokumentai buvo tvarkomi ir saugomi anksčiau. Todėl „mokslumas gali būti siejamas su egzistuojančių dalykų tyrimu atsižvelgiant į realybės koncepcijas ir geriausią būdą joms atskleisti, o archyvų inventoriaus įrašai, apibūdinantys dokumentų tipus, jų apimtį ar ryšius su sudarytoju, gali būti archyvinio mokslumo pavyzdys“ [27, 36]. Tačiau toks pavyzdys archyvarų įgytų žinių neatskleidžia, nors „skirtumas tarp teorijos ir mokslumo rodo dvi archyvų žinių sritis: konceptualią ir empirinę“ [27, 37]. Teorinės (konceptualios) žinios, kaip teigia T. Liveltonas, labiau susijusios su pačių idėjų tyrimu, o mokslumo (empirinės) – su archyvaro pasaulio svarbiausių faktų tyrimu [27, 37]. Archyvaras kaip mokslininkas gali tyrinėti konkrečių savo prižiūrimų fondų

prigimtį, o kaip teoretikas – fondų prigimtį kaip koncepciją. Toks požiūris ir dviejų archyvų žinių sričių išskyrimas galimas, jei archyvų veikla suprantama kaip mokslinė. Paprastai archyvarų darbas nepripažįstamas kaip mokslinė veikla, nors kai kurių šalių (pvz., Danijos, Slovėnijos) įstatymai sudaro galimybę atlikti mokslinius tyrimus [30]. Taigi archyvistikos struktūroje pabrėžiama fundamentalusis (teorija, metodologija, istorija) ir taikomasis (dokumentų (archyvų) valdymas, kaupimas, fondų sudarymas, aprašymas, saugojimas, ieškos priemonių sudarymas, teisinis reguliavimas) aspektai, o tai – sisteminiais ryšiais grįsta archyvistikos struktūros samprata pabrėžiant procesus, kurie lemia dokumentų (archyvų) atsiradimą ir kitus dalykus.

Dalis dabarties archyvų tyrėjų archyvistikos interesus riboja organizacijų veiklos dokumentų sfera, nevienodai supranta archyvistikos objektą ir vidinę struktūrą. Kiti tyrėjai orientuoja į platesnį diskursą – į informaciją, kilusią iš procesų, ir pačius procesus. Čia svarbi ir specialioji archyvistika, kurios dalys išskiriamos pagal fondų, dokumentų kategorijas. Jai priskiriami elektroniniai, vaizdo, garso dokumentai (pvz., Belgijoje) ir kt. Skiriasi archyvų tyrėjų vartojamos sąvokos, archyvų problematikos suvokimas ir priskyrimas (nepriskyrimas) archyvistikai. Pavyzdžiui, dokumentų valdymas (angl. *records management*) kaip atskira disciplina (pvz., Šiaurės Amerikos šalyse, Jungtinėje Karalystėje) kelia vis mažiau diskusijų, nes „kompiuterių naudojimas, informacinių technologijų plėtra, drauge ir gerėjančios archyvų reikšmės kultūrai, tyrimui, demokratijai ir kt. žinios“ beveik panaikino ribas tarp archyvų ir dokumentų valdymo [22, 42]. E. Katelaaro teigimu, daugelio Vakarų Europos šalių (Nyderlandų, Italijos, Prancūzijos) terminologijoje nėra žodžio *dokumentai* (angl. *records*) atitikmens ir įprasta vartoti terminą *archyvai* (angl. *archives*) [24]. Minėtų ribų nykimui turėjo įtaką ir naujos koncepcijos, pavyzdžiui, dokumentų tęstinumo¹⁴. Dokumentų valdymas (angl. *recordkeeping*) Australijoje pradėtas suprasti ne tik kaip dokumentų sudarymas, ne tik veiklai vykdyti naudojamų dokumentų, bet ir archyvų, valdymas. Taip apibrėžtas dokumentų valdymas nurodomas ir kaip disciplina. Yra teiginių, kad dokumentų valdymas atskira disciplina laikytinas, „kai jo mokoma su informacijos mokslais“, bet nelaikytinas – „kai mokoma su archyvų valdymu“ [22, 43]. Dokumentų valdymo ir archyvistikos ryšys, straipsnio autorės

¹⁴ Tęstinumo (angl. *records continuum*) koncepcija (suformuluota Australijoje XX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais) sujungė dvi koncepcijas: dokumento ir archyvų; pastarieji apibrėžti kaip tęstinę vertę turintys dokumentai. Ši koncepcija neišskiria dokumentų gyvavimo etapų ir apima daugialypį požiūrį į dokumentų sudarymą socialinės ir organizacinės veiklos kontekste. Dokumentų valdymas suprantamas kaip nuolatinis ir nuoseklus procesas – nuo pat dokumentų valdymo sistemos sudarymo iki antiduotų archyvams dokumentų išsaugojimo ir naudojimo.

nuomone, priklauso ir nuo dokumento, archyvų koncepcijų, archyvistikos sampratos konkrečioje šalyje. Kadangi Lietuvoje pabrėžiamas tęstinis dokumentų valdymas, čia jis laikytinas sudedamąja archyvistikos dalimi.

Pastaruoju metu pasigirsta nuomonių, kad archyvistika turėtų būti lyginamasis mokslas (angl. *comparative science*). „Lyginamoji archyvistika yra globali, vis daugiau praktikų, mokslininkų ir studentų skaitmeninėje erdvėje nagrinėja archyvus be ribų“, – teigia E. Katelaaras [24]. Nepaisant požiūrių įvairovės, įsitvirtina nuostata, kad archyvistika turi nagrinėti visus archyvų egzistavimo ir funkcionavimo visuomenėje dalykus.

Archyvistikos ryšiai su kitais mokslais

XX amžiaus paskutiniais dešimtmečiais archyvistika pradėjo įsitvirtinti kaip atskira disciplina arba buvo susijusi su informacijos mokslais ir bibliotekininkyste, kartais ir istorija [22, 41]. Daugelyje šalių (53 proc. ICA apklaustųjų 1999 metais) archyvistika yra savarankiška disciplina, kitose – susijusi su kitomis disciplinomis arba kitų disciplinų dalis. 2005 metais atliktos apklausos rezultatai rodo, kad archyvistika vis labiau siejama su informacijos mokslais, nors išlieka ir kiti jos sąsajų būdai. Pagal Lietuvos mokslų klasifikaciją archyvistika priklauso humanitarinių mokslų srities komunikacijos ir informacijos krypties mokslams (indeksas 006 H), o viena šių mokslų šaka yra: „H 100 dokumentacija, informacija, bibliotekininkystė, archyvistika“ [18, 11]. Archyvistikai artimiausios mokslinės disciplinos ir sritys (šakos) yra istorija, informacijos mokslai, informatika. Šių ir kitų mokslų ryšius rodo objekto formavimosi raida, minėtų mokslų savarankiškumas (integralumas).

Archyvistikos ir istorijos mokslo ryšį lėmė istorijos pažinimo specifika ir objektas, istorijos šaltinio samprata, šio mokslo retrospektyvumas, nes pažinimo procesas vyksta priešinga socialinės tikrovės raidai linkme. Istorijos proceso tyrimas remiasi šaltiniais, kurie gali būti vienaip ar kitaip su žmonių veikla susiję objektai, iš jų ir dokumentai. Archyviniam dokumentams kaip istorijos šaltiniams daug dėmesio skiria šaltyniotyra – pagalbinė istorijos mokslų disciplina. Istorikams svarbūs autentiški ir patikimi šaltiniai, kurių dalis saugoma archyvų institucijose.

Archyvarai ilgą laiką buvo rengiami kaip istorikai, o XX amžiaus pradžioje įsivyravo nuomonė, kad archyvarui nepakanka turėti istorijos žinių, jo pareiga – būti nešališkam atliekant tyrimą. Kai kuriose šalyse (pvz., Rusijoje, Lenkijoje) archyvistika tebesiejama su istorijos mokslu. Greta išryškėjo tendencija archyvistiką sieti su informacijos mokslais. Archyvų tyrėjams, ypač Šiaurės Amerikos šalių, XX amžiaus antrojoje pusėje pradėjus nagrinėti informacinių technologijų įtaką archyvų sričiai, elektroninius dokumentus, peržiūrint dokumento koncepciją, dėmesys atkreiptas į

informacijos valdymą, kartu ir informacijos mokslus, siekiančius pažinti informacinius poreikius, organizuoti modernias technologijas, kad padidėtų informacijos poveikis. Archyviniai dokumentai, nepaisant to, kada jie laikomi archyviniais, pradėti traktuoti kaip archyvų informacijos šaltiniai, plačiau apibrėžtas ir dokumentas bei archyvas, peržiūrėtos archyvų institucijų funkcijos. Kaip ir informacijos mokslui, archyvistikai svarbus dokumentų vartotojas, informacijos ieška, todėl kuriant informacijos sistemas taikomi specialūs aprašymo standartai. Archyvinis dokumentas vertinamas ne tik kaip potencialus istorijos, bet ir atminties šaltinis, kartu ir informacijos (dokumentų) valdymo procesų rezultatas. Lietuvoje pripažinus komunikacijos ir informacijos mokslų kryptį, archyvistika siejama su dokumentinės komunikacijos disciplinomis, pavyzdžiui, dokumentalistika, bibliotekininkyste, knygotyra, informacijos teorija.

Filosofijos mokslų dalies aksiologijos – vertybių teorijos – taikymas archyvistikoje išlieka svarbus pažinti vertybes, kuriomis grindžiami dokumentų vertės ekspertizės sprendimai. Nagrinėjant žinias svarbi ir žinių teorija (epistemologija). Su žinių tyrimu susijusi komunikacijos ir informacijos mokslų šaka – žinių vadyba. Archyvarams ir dokumentų vadybininkams siūloma dokumentus vertinti kaip organizacijos žinių šaltinius. Nors „tradicškai archyvarai ir dokumentų valdytojai telkia dėmesį į *senų* žinių išlaikymą“, tačiau dokumentų saugojimo laiko nustatymu, apskaitos dokumentų, ieškos priemonių sudarymu siekiama išlaikyti dokumentus ir informaciją; kuriamos programos elektroniniams dokumentams valdyti [20, 26]. Žinių ir informacinių technologijų integravimas dar labiau pabrėžia archyvistikos sąsają su informacijos mokslais.

Pažymėtinas archyvistikos ryšys su socialiniais mokslais: teise, vadyba ir administravimu, sociologija. Archyvistika (jos šaka) glaudžiai susijusi su teisės krypties mokslais (viešąja, civiline teise) ir nagrinėja šias sritis: priegą prie dokumentų (teisės gauti informaciją ir teisės į privatumą užtikrinimą), dokumento sampratos apibrėžimus, dokumentų valdymo ir archyvų institucijų veiklos reglamentavimą, teisinį reguliavimą. Kadangi dokumentų (archyvų) valdymas suvokiamas kaip vadybos dalis, archyvistikai svarbūs administravimo mokslai, ypač organizacijų teorija ir viešasis administravimas. Archyvai yra visuomenės, socialinių (kultūrinių) procesų rezultatas, todėl išskirtini archyvistikos ir sociologijos ryšiai. Čia svarbūs ir archyvų institucijų, kaip socialinių organizacijų, veiklos aspektai, kurie neretai tampa sociologijos disciplinų (organizacijų, komunikacijų, kultūros sociologijos) objektais.

Svarbu aptarti ir archyvistikos ryšius su vienu iš fizinių mokslų – informatika (kompiuterija). Archyvistikos tyrėjai nagrinėja informacinių technologijų taikymą dokumentams (archyvams) valdyti. Kartu su šio mokslo atstovais tiriamos elektro-

ninių dokumentų autentiškumo problemos, ieškoma tinkamų dokumentų saugojimo metodų.

Archyvistikos ryšiai su kitais mokslais, vidinė struktūra lemia ir jos tarpdalykiškumą. Jis pabrėžiamas ir organizuojant archyvistikos studijas. Archyvistikos studijų programos dažnai apima socialinius, informacijos ir administravimo mokslus. Įgyvendinant šias programas tarpdalykiškumas reiškiasi studentų supažindinimu su įvairiais archyvistikos aspektais, informacinių technologijų taikymu, teise, vadybos principais. Studijų dalykų derinimas leidžia studentams suderinti archyvistiką su informatika ir kt. Tarpdalykinę archyvistikos programos pobūdį išryškina ir tai, kad kursus skaito ne tik archyvistikos, bet ir kitų dalykų (teisės, komunikacijos ir pan.) žinovai.

Archyvistikos metodai ir metodologija

Mokslo metodas paprastai reiškia pažinimo arba tyrimo kelią ir rodo, koku būdu tiriamas objektas. Archyvistikos metodai XIX amžiuje buvo šie: 1) dirbtinis klasifikavimas, kai dokumentai sisteminami pagal formas, chronologiją ir kitas dirbtines sistemas; 2) diplomatikos tyrimo būdai, taikyti konkrečioms dokumento formos elementams tirti. Tuomet archyvistika sietina su istoriniu metodu, pasitelktu analizuojant įvairių laikotarpių dokumentų, kartu ir fondų, sudarymo būdus.

Archyvistikos metodika XX amžiuje – kilmės ir pagarbos originaliai tvarkai principų taikymas. Pagarbos originaliai tvarkai principas reiškė tvarką, pagal kurią dokumentai buvo sudaryti, sutvarkyti ir laikomi juos sudariusioje įstaigoje. Šis principas rodė, kaip yra sutvarkyti dokumentai saugojimo vieneto lygmeniu arba kaip susisteminti vienos grupės dokumentai (saugojimo vienetai) serijos (ar kitos grupės) lygmeniu. Principas taikytas atsižvelgiant į fondo sampratą. Kilmės principas, naudotas vienos įstaigos neeinamiesiems dokumentams sutvarkyti ir nagrinėti, pabrėžė fondų administracinį kontekstą ir dokumentų kilmės vietos reikšmę. Kaip teigė T. Thomassenas, „kilmės principas reikalavo susieti fondus su administraciniu, o ne geografiniu kontekstu. Tai nustatė fondų ryšį ne su vieta, kur bendruomenė gyvena, bet su dokumentais, su kuriais jie iš prigimties susiję“ [37, 4]. XX amžiuje taikyti du metodai: „fizinį dokumentų formalus aprašymas ir jų sutvarkymas remiantis natūraliu klasifikavimu pagal sudarytojo organizaciją, o ne dokumentų formą“ [37, 2]. Pirmasis metodas – fizinis dokumentų aprašymas, o antrasis – klasifikavimas, rodantis, kaip sudarytojas juos buvo sutvarkęs.

Archyvistikos metodika XXI amžiuje – „ryšių tarp dokumentų ir jų konteksto nustatymas, išlaikymas ir analizė siekiant nustatyti, išlaikyti ir išanalizuoti autentiškumą, patikimumą ir tikrumą“ [37, 5]. Kitaip sakant, archyvistikos metodika yra

„analizė, fiksavimas ir išlaikymas ryšių tarp fiksuotos informacijos funkcijos ir jos formos, struktūros ir kilmės konteksto“ [38, 382]. Tokia metodika neatsiejama nuo teorinių principų taikymo. Dabartiniais laikais pagarbos originaliai tvarkai ir kilmės principų sampratos svarstomos iš naujo ir šie principai apibrėžiami kokybės valdymo terminais. Archyvų tyrėjai nagrinėja dokumentų kilmės iš funkcijos ar informacijos sistemos aspektus, taip pat dokumentų ir jų konteksto ryšius. Todėl archyvų metodika „nurodo priemones, kuriomis galima nustatyti, išlaikyti ir išanalizuoti iš procesų kilusios informacijos formalią kokybę <...>, o ji priklauso nuo turinio duomenis ir generuojančius procesus susiejančių ryšių, kokybės ir stabilumo“ [38, 383]. T. Thomassenas teigė ir tai, kad „tik suradus ir išanalizavus turinio duomenis atitinkama forma, struktūra ir atitinkamame jų kilmės kontekste (t. y. turinio duomenis susiejus su metaduomenimis) informacija gali turėti numatomą kokybę“ [38, 383]. Taigi ryšių tarp turinio, formos, struktūros ir turinio duomenų sudarymo konteksto išsaugojimas tampa itin svarbus valdant dokumentus, siekiant jų autentiškumo ir patikimumo. Patikimumo ir panašių procesų užtikrinimas „dokumento lygmeniu reiškia pagarbą formai ir tai – jau diplomatikos sritis. Archyvų lygmeniu tai reiškia pagarbą struktūrai (*pagarbos originaliai tvarkai principą*) ir sudarymo kontekstą (*kilmės principą*). Formos, struktūros ir sudarymo konteksto gerbimas reiškia ryšių tarp turinio duomenų išlaikymą; ryšius tarp dokumentų; ryšius tarp dokumentų ir juos generuojančių funkcijų ir procesų“ [38, 383].

Dar vienas svarbus dalykas, susijęs su archyvistikos metodika, yra jos taikymas vadovaujantis iš apačios į viršų (angl. *bottom-up*) ir iš viršaus į apačią (angl. *top-down*) požiūriais. Taikant tokią metodiką, anot T. Thomasseno, archyvą galima nagrinėti vertinant:

1) *archyvą sudarančius elementus* (šia prasme „archyvas yra fizinis vienetas“ [38, 384]. Tiriant dokumentus, jų sutvarkymą, nustatomi jų ryšiai, o paskui ir darbo procesai, iš kurių atsirado archyvai, – iš apačios į viršų (indukcijos prasme). Tokiu požiūriu gali būti „analizuojamas nedidelis archyvas, kurį sudaro dokumentai tradicinėse laikmenose“ [38, 384]. Būtina pabrėžti, kad šis požiūris sietinas su klasikine fondo ir dokumento samprata, taip pat su diplomatikos metodais. Tokio požiūrio ištakomis galima laikyti būtinybę aprašyti dokumentus, kai pirmiausia identifikuojamas konkretus dokumentas, o paskui – jo ryšiai su kitais dokumentais;

2) *funkcijas, kurias archyvas atlieka*. Tuomet „archyvų metodika užima poziciją, kad kilmės (funkcinis ir organizacinis) kontekstas gali būti analizės pradžia“ [38, 384]. Todėl pirmiausia analizuojama misija, funkcijos, uždaviniai, socialinių veikėjų (veiklos dalyvių) įgaliojimai ir darbo procesai – iš viršaus į apačią (dedukcijos prasme), o tokia analize remiantis, anot T. Thomasseno, kuriamos ir pertvarkomos

dokumentų valdymo sistemos ar nagrinėjami kintantys archyvai [38, 384]. Pažymėtina, kad šis požiūris rodo naujai interpretuojamą kilmės principą, dėmesį dokumentų sudarymo procesams ir kontekstui. Tokią analizę galima taikyti tiek elektroniniams dokumentams, tiek sudarytiems tradicinėse laikmenose. Tokio požiūrio prireikia aprašant fondą bendriausiu lygmeniu, nustatant jo struktūrą ar atliekant makrolygio vertės ekspertizę.

Archyvistikos būdai – duomenų modeliavimas ir aprašymo standartų sudarymas [37, 8] – paskatino peržiūrėti ir tobulinti ne tik dokumentų aprašymo, bet ir informacijos perdavimo, kodavimo standartus. Šie būdai skatino ir glaudesnę archyvarų bendradarbiavimą su informacinių technologijų specialistais, bibliotekininkais, ypač plėtojant dokumentų skaitmeninimo projektus.

Galima sakyti, kad archyvistikos metodologija ir metodus ilgainiui leme šio mokslo objekto, kitu esminiu archyvistikos kategoriju (kilmės, konteksto) sampratos ir reikšmės kaita.

Archyvistika instituciniu lygmeniu

Dabarties laikotarpiu galima kalbėti apie įvairialypę archyvistikos mokslo studijų bazę – aukštąsias mokyklas, tyrimo institutus ir kitokio pobūdžio institucijas. Archyvistikos studijos plėtojamos universitetuose (Amsterdamo, Janinos, Oslo, Liverpulio, Mainco, Stokholmo, Maskvos, Toronto, Britų Kolumbijos ir Manitobos, Kalifornijos ir kt.). Archyvistikos tyrimo institutai veikia Nyderlanduose (angl. *Archief-school Research Institute*), Rusijoje (angl. *The All-Russian Archival Science and Records Management Research Institute*; kitas institutas – angl. *Institute for History and Archives*). Steigiamos pedagogikos mokyklos Nyderlanduose (oland. *Archiefschool*), Prancūzijoje (pranc. *Ecole nationale des chartes*), Vokietijoje (vok. *Archivschule Marburg*). Įsteigta ne viena bibliotekų, archyvų ir informacijos studijų mokykla (tokia mokykla veikia Londono universiteto koledže). Archyvų mokymo centrai įsteigti Latvijoje, Rusijoje ir kitose šalyse.

Archyvistika yra atstovaujama mokslinių ir (ar) profesinių draugijų. Steigiamos tarptautinės (šiuo metu veikia 28) ir nacionalinės (veikia 268, iš jų 138 – Europoje) dokumentų valdytojų ar archyvarų asociacijos. Pirmajai grupei skirtina Albanijoje įkurta Sertifikuotų archyvarų akademija (angl. *Academy of Certified Archivists*) ar 1998 metais Barselonoje įsteigta „Archyvarai be ribų“ (angl. *Archivists without borders*). Nacionalinėms atstovautų šios: JAV veikiančios Dokumentų valdytojų ir administratorių asociacija (angl. *Association of Records Managers and Administrators*, ARMA), Sertifikuotų archyvarų akademija (angl. *Academy of Sertificied Archivists*),

Suomijos archyvarų draugija (angl. *Society of Finnish Archivists*) ir daugelis kitų.

Nors archyvų reikalai pirmą kartą svarstyti 1910 metais Briuselyje vykusiame tarptautiniame administravimo mokslų kongrese, intensyvesnis tarptautinis archyvų institucijų bendradarbiavimas prasidėjo po Pirmojo pasaulinio karo. 1929 metais buvo įkurta Tautų Sąjungos archyvų kolegija, kaupianti žinias apie įvairių šalių archyvinis dokumentus, 1931 metais – Archyvų ekspertų kolegija prie Tautų Sąjungos intelektualinio bendradarbiavimo instituto; jos tikslas – skatinti archyvarus bendradarbiauti. 1948 metais įsteigta ICA. Ji vienija archyvų institucijas, archyvarų asociacijas bei archyvarus, telkia dėmesį į archyvistikos teoriją, metodiką, skatina tiriamąjį darbą. Nuo 1989 metų Jungtinėje Karalystėje veikia tarptautinė organizacija (angl. *International Records Management Trust – IRMT*), padedanti įgyvendinti oficialių valdymo dokumentų strategijas ekonomiškai silpnose šalyse (pvz., Afrikos). Veikia nemenkas skaičius kitų tarptautinių organizacijų, kurios skatina bendradarbiavimą vaizdo ir garso dokumentų saugojimo srityje, pavyzdžiui, nuo 2005 metų veikia Baltijos audiovizualinių archyvų taryba (angl. *Baltic Audiovisual Archival Council – BAAT*).

Archyvistikos idėjas padėjo įtvirtinti ir Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija (angl. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO*), ISO ir kitos tarptautinės organizacijos. Būtina paminėti ir Europos Sąjungos institucijų dėmesį archyvams. Šių institucijų iniciatyva steigiamos ekspertų ar darbo grupės, priimamos rekomendacijos įvairiais dokumentų ir archyvų valdymo klausimais.

Išanalizavus archyvistikos raidą, jos objekto ir uždavinių bei metodų kaitą, galima teigti, kad ji tapo gana sudėtinga daugiaaspekte disciplina. Pastaruoju metu esminis jos tikslas – valdyti iš procesų atsiradusią informaciją, sukurtą įvairiomis techninėmis sąlygomis skirtingų organizacijų tipų skirtingais tikslais. Archyvų tyrėjai skatina plėtoti mokslinius tyrimus ir išlaikyti tarpdisciplininį archyvistikos pobūdį. Šiaurės Amerikos ir Vakarų Europos šalyse (pvz., Nyderlanduose), Australijoje jau inicijuojamos tyrimų programos (pvz., InterPARES¹⁵), kurios pasižymi būtent tokiu, tarpdisciplininiu, požymiu. Šį požymį turi ir Lietuvos komunikacijos ir informacijos mokslai bei jų šaka archyvistika.

Įteikta 2006 m. gruodžio mėn.

¹⁵ InterPARES (angl. *Research on permanent authentic records in electronic system*) tikslas yra bendromis archyvistikos ir informatikos mokslininkų, archyvų ir kompiuterių pramonės atstovų pastangomis sukurti teorinį ir metodologinį pagrindą nuolat saugoti autentiškus elektroninius dokumentus, generuojamus skaitmeninėmis sistemomis [33, 181].

NUORODOS

1. D'ADDARIO, Arnaldo. The development of archival science and its present trends. Iš *Archival science on the threshold of the year 2000: proceedings of the International conference Macerata*, 3–8 September 1990. Edited by Oddo Bucci. Macerata, 1990, p. 167–192. ISSN 99-1625122-3.
2. Archives and the public interest: selected essays by Ernst Posner. Edited by Ken Munden. Washington, 1967. 204 p.
3. *Archyvistika*. Iš *Lietuviškoji enciklopedija*. T. 1. Kaunas, 1933. 1535 p.
4. *Archyvistika*. Iš *Lietuvių enciklopedija*. T. 1. Bostonas, 1953. 525 p.
5. *Archyvistika*. Iš *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. T. 1. Vilnius, 1976. 640 p.
6. *Archyvistika*. Iš *Tarybų Lietuvos enciklopedija*. T. 1. Vilnius, 1985. 672 p.
7. *Archyvistika*. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 1. Vilnius, 2001. 780 p. ISBN 5-420-01486-6.
8. *Archyvistika*. Iš *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius, 2004. 1119 p. ISBN 9986-465-39-7.
9. *Archyvotyra*. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 1. Vilnius, 2001. 780 p. ISBN 5-420-01486-6.
10. BOOMS, Hans. Society and the formation of a documentary heritage: issues in the appraisal of archival sources. *Archivaria*, 1987 Summer, no. 24, p. 69–107.
11. COOK, Terry. Archival Science and postmodernism: New formulations for old concepts. *Archival science*, 2001, vol. 1, no. 1, p. 3–24.
12. CRAIG, Barbara. *Archival appraisal: theory and practice*. München, 2004. 222 p. ISBN 3-598-11538-5.
13. DELMAS, Bruno. Archival science facing the information society. *Archival science*, 2001, vol. 1, no. 1, p. 25–37.
14. *Dictionary of archival terminology*. München, 1998. 212 p. ISBN 3-598-20279-2.
15. DUCHEIN, Michel. The history of European archives and the development of the archival profession in Europe. *The American Archivist*, 1992 Winter, no. 55, p. 14–24.
16. DURANTI, Luciana. The impact of digital technology on archival science. *Archival science*, 2001, vol. 1, no. 1, p. 39–55.
17. GILLILAND-SWETLAND, Anne J. The archival paradigm – the genesis and rationales of archival principles and practices. Iš *Enduring paradigm, new opportunities: The value of the archival perspective in the digital environment* [interaktyvus]: [Washington, USA]: Council on Library and Information Resources, 2000 [žiūrėta 2006 m. rugpjūčio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.clir.org/pubs/reports/pub89/archival.html>>.
18. GLOSIENĖ, Audronė. Komunikacijos ir informacijos mokslai humanitarinių ir socialinių mokslų kontekste. *Informacijos mokslai*, 2004, nr. 29, p. 9–30.
19. HOFMAN, Hans. Lost in cyberspace – where is the record. Iš *The concept of records: second Stockholm conference on archival science and concept of records* 30–31 May 1996. Lund, 1998, p. 115–130. ISBN 91-88366-35-9.
20. YAKEL, Elizabeth. Knowledge management: the archivist's and records manager's perspective. *The information management journal*, 2000 July, vol. 34, no. 3, p. 24–30.
21. JEGELEVIČIUS, Sigitas. *Archyvinės praktikos įvadas*. Vilnius, 1992. 69 p.
22. JUSTRELL, Borje. *What is this thing we call archival science*. Stockholm, 1999. 119 p. ISBN 91-88366-44-8.
23. KATELAAR, Eric. The difference best postponed? Cultures and comparative archival science. *Archivaria*, 1997, no. 44, p. 142–148.

24. KATELAAR, Eric. Archivistics research saving the profession. *The American Archivist*, 2000, no. 63, p. 322–340.

25. KATELAAR, Eric. Time future contained in the past: archival science in the 21st century. *Journal of the Japan Society for Archival Science*, 2004, no. 1, p. 20–35 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://cf.hum.uva.nl/bai/home/eketelaar/timefuture.doc>>.

26. Lietuvos archyvininkų draugijos įstatai: Lietuvos archyvininkų draugijos įstatai, 1996 m. lapkričio 19 d. Vilnius, 1996. 4 lap. Mašinarštis.

27. LIVELTON, Trevor. *Archival theory, records and the public*. London: Lanham, Md., 1996. 173 p. ISBN 0-8108-3051-5.

28. MENNE-HARITZ, Angelika. Access – the reformulation of an archival paradigm. *Archival science*, 2001, vol. 1, no. 1, p. 57–82.

29. MORTENSEN, Preben. The place of theory in archival practice. *Archivaria*, 1999, no. 47, p. 1–26.

30. NAŁĘCZ, Daria. Outcome of the Survey on Science at Archives [interaktyvus]. [Paris, France]: International Council on Archives, 2006 [žiūrėta 2006 m. rugpjūčio 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://archiwa.gov.pl/repository/wz/VII%20Konferencja/Papers/D_Nalecz_Archival%20Science.pdf>.

31. PEARCE-MOSES, Richard. Glossary of Archival and Records Terminology [interaktyvus]. [Chicago, USA]: Society of American archivists, 2005 [žiūrėta 2006 m. rugpjūčio 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.archivists.org/glossary/term_details.asp?DefinitionKey=1814>.

32. PETRAVIČIŪTĖ, Inga. Elektroninio dokumento sampratos klausimu. *Knygotyra*, 2004, t. 43, p. 96–116.

33. PETRAVIČIŪTĖ, Inga. Elektroninių dokumentų autentiškumas: ilgalaikio išsaugojimo problemos. *Knygotyra*, 2005, t. 45, p. 168–185.

34. RIBEIRO, Fernanda. Archival science and changes in the paradigm. *Archival science*, 2001, vol. 1, no. 3, p. 295–310.

35. Select list of archival terminology [interaktyvus]. [Vancouver, Canada]: The University of British Columbia: School of Library, archival and information studies, 2003 [žiūrėta 2006 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.slais.ubc.ca/resources/students/Archival_Terminology.pdf>.

36. STEPHERN, Elizabeth. Is Archives and Records Management an Academic Discipline or a Profession for Practitioners? [interaktyvus]. [Paris, France]: International Council on Archives, 2006 [žiūrėta 2006 m. rugpjūčio 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://archiwa.gov.pl/repository/wz/VII%20Konferencja/Papers/E_Shepherd_Is%20archives%20and%20records%20management...pdf>.

37. THOMASSEN, Theo. The development of archival science and its European dimension [interaktyvus]. [Amsterdam, The Netherlands]: Netherlands Institute for Archival Education and Research, 2004 [žiūrėta 2006 m. rugpjūčio 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.archiefschool.nl/docs/thomdeve.pdf>>.

38. THOMASSEN, Theo. A first introduction to archival science. *Archival science*, 2001, vol. 1, no. 4, p. 373–385.

39. WALLIN, Patrik. The multidisciplinary character of archival science [interaktyvus]. [Temperė, Finland]: Department of Information studies, 2005 [žiūrėta 2006 m. rugpjūčio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.info.uta.fi/tutkimus/regim/seminars/Wallin.pdf>>.

40. ЕЛПАТЬЕВСКИЙ, А. В. Заимствование или взаимовлияние?: российское и западноевропейское архивоведение в 1920–30 годах и немного позже [interaktyvus]. [Москва, Россия]: Российский государственный гуманитарный университет Историко-архивный институт, 2000 [žiūrėta 2006 m. rugpjūčio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://iai2.rshu.ru/jubiley/arhivistika/p11.html>>.

41. КУЗНЕЦОВА, Т. В. Проблемы взаимосвязи документоведения и архивоведения [interaktyvus]. [Москва, Россия]: Российский государственный гуманитарный университет Историко-архивный институт, 2000 [žiūrēta 2006 m. rugpjūčio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://iai2.rsu.ru/jubiley/arhivistika/p9.html>>.

42. СТАРОСТИН, Е. В. Источниковедение и архивоведение: грани взаимодействия [interaktyvus]. [Москва, Россия]: Российский государственный гуманитарный университет Историко-архивный институт, 2000 [žiūrēta 2006 m. rugpjūčio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://iai2.rsu.ru/jubiley/arhivistika/p10.html>>.

43. СТЕПАНСКИЙ, А. Д. Науки об архивах: о системе и структуре архивоведческих дисциплин [interaktyvus]. [Москва, Россия]: Российский государственный гуманитарный университет Историко-архивный институт, 2000 [žiūrēta 2006 m. rugpjūčio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://iai2.rsu.ru/jubiley/arhivistika/p8.html>>.

44. ХОРХОРДИНА, Т.И. Архивоведение на стыке веков [interaktyvus]. [Москва, Россия]: Российский государственный гуманитарный университет Историко-архивный институт, 2000 [žiūrēta 2006 m. rugpjūčio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://iai2.rsu.ru/jubiley/arhivistika/p6.html>>.

45. ЦЕРЕТЕЛИ, Г. Ф. Архивы классической древности (Греция и Римь). *Из Архивные курсы лекции, читанныя в 1918 году*. Петроград, 1920. с. 29–93.

ARCHIVISTICS' CONCEPT, OBJECT, OBJECTIVES

DAIVA LUKŠAITĖ

Abstract

Archivistics has long traditions in Western Europe, whereas in Lithuania it was a part of other country's archyivistics for a long time. After the restoration of independence in 1990, the situation of archivistics has been changing rapidly in Lithuania. It has become an integral part of Communication and information science instead of being part of history. On the ground of the articles written by archives researchers from West European, English speaking countries and Russia, the concept and development of archivistics are reviewed in the article. Research on archivistics definition has been made as well as the main aspects of its development (from point of view of its object, objectives and methods) have been indicated here. The above mentioned aspects have been considered according to Theo Thomassen attitude towards the development of archivistics.

The structure of the archivistics and its relations with other sciences (history, information sciences, law, sociology etc.) are revealed in the article. The interdisciplinary character of archivistics has been shown here too. It has also been discussed how the archivistics has been fixated on the institutional level as well. There is a lack of research on archivistics concept in Lithuania. After the research on definitions used both here and abroad, it should be noted that archivistics in Lithuania might be characterized as the whole of ideas about nature of records created by persons and organizations; principles and methods of management, preservation and research of such a records. The stages of the development of the archivistics and the main research tendencies in Lithuania are indicated in the article. It has been pointed out that archivistics is represented by public organizations in Lithuania and is itself being represented by taking part in the work of international organizations.

ARCHYVISTIKOS SAMPRATA, OBJEKTAS, UŽDAVINIAI

DAIVA LUKŠAITĖ

Santrauka

Vakarų Europos ir kitose šalyse archyvistika kaip mokslas nuėjo ilgą raidos kelią. Mūsų šalyje archyvistikos, kuri XX amžiuje buvo sudedamoji kitos valstybės archyvistikos dalis, padėtis iš esmės pasikeitė 1990 metais atkūrus Lietuvos nepriklausomybę – archyvistika tapo ne istorijos, o komunikacijos ir informacijos mokslų integralia dalimi.

Straipsnyje Vakarų Europos ir kitų šalių archyvų tyrėjų darbų pagrindu nagrinėjama archyvistikos samprata. Daugiausia dėmesio skiriama jos objekto, uždavinių ir metodų aspektams, pastaruosius vertinant pagal T. Thomasseno publikacijose išskirtus archyvistikos aspektus, analizuojama archyvistikos vidinė struktūra, akcentuojamas jos tarpdalykinis pobūdis ir ryšys su kitais mokslais – istorija, informacijos mokslais ir kt.

Aptarus Lietuvoje ir užsienyje vartojamus terminus straipsnyje teigiama, kad archyvistiką galima apibrėžti kaip visumą idėjų apie asmenų ar organizacijų dokumentų prigimtį, jų valdymo ir saugojimo principus ir metodus. Straipsnyje išskiriami esminiai Lietuvos archyvistikos raidos etapai ir pagrindinės tyrimų kryptys, aptariamos archyvistikos įtvirtinimo instituciniu lygmeniu tendencijos.